

20

156

ÉSZLELETEK

A

POLITIKAI PÁRTOK SZÜKSÉGE

ÉS

MAGYARORSZÁG POLITIKAI PÁRTJAINAK UJJÁSZERVEZÉSE

FELETT.

IRTA

PAULOVICS JGNÁC.

6.

JEMESVÁR,

NYOMATOTT MAGYAR TESTVÉREKNÉL

1872.

ESZLETEK

POLITIKAI PARTOK SZÜKSÉGE

MAGYARORSZÁG POLITIKAI VÁLTOZÁSAINAK MŰSZERVISESZE

DE BALLAGI GÉZA.

NYDAN

ELŐSZÓ.

A napirenden levő legjelentékenyebb politikai kérdéseink egyikét kétségtelenül *a pártok ujjaalakulásának kérdése* képezi. S miután egyrészt az e felett eddigelé közrebocsátott különféle egyéni nézetek, másrészt pedig a sajtónak erre vonatkozó felvilágosításai, meggyőződésem szerint, azt még távolról sem oldották meg: tehát jelen röpiratom kibocsátására határoztam el magamat, melyben a politikai pártok történelmi fejlődésére általában egy futó pillantást vetek, és melyben országos pártjaink ujjaalakulása fölötti igénytelen nézeteimnek különösen kifejezést adni óhajtok.

Temesvárott, 1872. évi márczius hó 6-án.

A szerző.

Kevés hetek mulva három éve lesz, hogy a nemzet a legégetőbb belreformok keresztülvitele s egyáltalában összerdekeinek előmozdítása végett, képviselőit az országgyűlésre megválasztotta.

E szerint valószínűleg nem sokára ismét bekövetkezend az idő, midőn a nemzet ugyan ily czélból új képviselőit megválasztani kénytelen leend. És hogy ez az idő csakugyan közeledik, azt már a hazai pártok kebelében, szervezkedésök körül most kifejtett rendkívüli tevékenysége és élénksége egyaránt tanusítják.

Megvallom, hogy egy különös érzés tölti el keblemet, midőn egyrészt országos pártjainknak a lefolyt országgyűlés alatti működésére és eredményeire visszpillantok, és midőn másrészt látni kénytelenítetem, hogy a legközelebbi képviselőválasztások pártjaink által ezuttal is az utolsó koronázási országgyűlés alatt felmerült párt-programmok alapján óhajtatnak végbevitetni. Mert mindezek arról győznek meg, hogy ezen pártok eddigelé elfoglalt álláspontjuk szembeötlő hiányairól még meg nem győződtek, s hogy a nemzetnek a jobb és rendezettebb állapotok utáni vágya és jogos igénye, a bekövetkező három év alatt is csupán hiu sovárgás fog maradni, ha politikai pártjaink az eddig követett ösvényről le nem térnek.

Előre tudom, hogy mindazok, kik az eddigi párt-programmok változatlan fentartását óhajtják, velem egyetérteni nem fognak, s hogy azon párt, melylyel az 1869-diki választások alkalmával egy álláspontot foglaltam el, engem az itt kifejtett nézeteim folytán, talán elítélni is fog. De történjék is bármi,

Végbevihetetlen-e a pártok újjalakulása?

az engem sem jelenlegi álláspontom feladására birni, sem pedig arról meggyőzni nem fog, hogy országos pártjaink újjalakulásának szüksége még be nem következett. Mert tudom, hogy „a kit a sors a tett mezejére állit, annak nem szabad magától és a sorstól kérdezni a jövő derült vagy komor színezetét. A tett, mely magáért felelni képes, csak egy vonalt tűzhet ki: *az igazságét és jogosságét.*” Ez volt mindig jelszavam, s ez most is az. És hogy jelenlegi felszólalásom szintén ennek keretébe esik, azt hazánk jelenlegi szomorú, sőt mondhatni aggasztó állapota, s számosaknak azon naponta hallatszó felszólalása igazolja, hogy országos pártjaink eddigi programjai mellett hazánk javát kellőképen előmozdítani és politikai függetlenségét biztosítani alig fogják.

Az igaz ugyan, hogy nemzetünk történelmi multja és viszonyainak sajátságai az új pártalakulás munkáját felettén nehezitik. Ezenkívül keletkezésök indító okai sehol másutt nem találhatnák. Itt az újabb iskola szabadelvű hírnökei és tanítványai szövetkeztek tulajdonképen egymás ellen, s nem conservativ elemek szabadelvűek ellen, mint például 1641-ben Angliában, melynek akkor keletkezett „*Toris*“-pártja és hazánk jelenlegi „*Deák*“-pártja közt ugyan némi feltűnő hasonlatosság van álláspontjuk igazolása tekintetében. Mert az is, ez is álláspontja védelmére felhossa, „hogy, miután a fejedelmeli kibékülés által a hazát leginkább sujtott visszaélések megszüntettek; az országgyűlés számos évekig tartó szünetelésének nemcsak hogy vége vettetett, hanem rendes megtartása a koronás királynak a haza törvényei megtartására tett ünnepélyes esküje által biztosított, s e szerint a nemzet ezentul saját sorsa felett szakadatlanul intézkedhet; az anynyira veszélyes és megutált camarilla s az általa növelt reactió végképen megszüntettek, és a zsarnokság emberei eltávolítottak, a zsarnokság áldozatai pedig szenvedéseikért kárpótoltattak: hibás volna ily viszonyok közt egy ösvényen megmaradni, mely igazolva és szükséges volt akkor, midőn hosszu

évi szenvedések után legelőször összejövének s mindenütt csupán csak visszaéléseket találtak.“

Ha azonban tekintetbe vesszük azt, hogy országos pártjaink kivétel nélkül a kényuralom elleni; hogy a nép jogainak ezen pártok egyike vagy másika által czélbavett tágitása daczára, mindegyike az anarchia ellensége; hogy ezen pártok programjai még nagyon sok kívánni valót hagynak hátra, s az egész nemzet ezek egyikét eddigelé magáévá nem tehetette, sőt hogy a nemzetnek többsége tetteleg ezen programmokon kívül áll és azok egyike vagy másika melletti időleges elhatározását inkább a más népszerű párt hiánya, a személyes rokon- vagy ellenszenv, a tényleges hatalom irányábani gyanu vagy a meghittebb ismerősök befolyása okozza; hogy ezen pártjaink saját lényök ellenére még ma is, már történetiessé vált állapotukba zárkóznak, ahelyett hogy a társadalmi állapotok és fogalmak fejlődésével haladnának; és ha megtagadni nem akarjuk azon meggyőződésünket, hogy a közügyeket nem annyira elméleti alapok, mint a concret viszonyok állása szerint kell egy bizonyos irányban felfogni, s az egyes esetekben elérhető jót és hasznosat czélba venni: alig képzelhető, hogy ezen politikai pártjaink újjáalakulása, a számos nehézségek daczára is, végbevihető nem volna.

Mindennapi tapasztalásból tudom ugyan, hogy polgártársaink nagy része, hazánk jelenlegi szomorú állapota által indítatva, a több pártok létezését egyáltalában az országra nézve veszélyesnek tartja. És habár aggodalmuk némi tekintetben, t. i. az országos pártokon kívül eső nem politikai pártokra vonatkozólag, alapos is; azért ez az előbbiekre nézve egyáltalában semmi által sem igazoltatik. Mert mióta emberek és államok léteznek, azóta a helyzet, az eszközök és czélok különféle felfogása bizonyos különféleségeket szültek, melyek, ha számokat egyesítenek, pártokat idéznek elő. Azonkívül ezen különbség a véralkat, az ítélőtehetség és érdek különbféleségében gyökerezik, melyek minden polgári társadalomban találtatnak,

Szüksége-
sek-e a po-
litikai pár-
tok?

és mindaddig, míg az emberi szellem a megszokás és ujtás ingere által magát különféle irányban vezéreltetni engedendi: soha megszűnni nem fognak. Ezen különbséget azonban nemcsak a politika mezején, hanem még a tudomány és művészet bármely ágazatában is fellelhetni. Mindenhol az embereknek egy neme találtatik, mely mindenhez nagy előszeretettel ragaszkodik a mi régi, s mely még akkor is, ha döntő érvek által valamely ujtás jótékonyága felett meggyőzetik, azt mégis nagy aggodalmakkal és rossz sejtelmekkel bírja elfogadni. Szintugy mindenhol az embereknek egy élénk vágygyal és vakmerő számításokkal telt neme találtatik, mely mindig előre törve, csakhamar minden létezőnek tökéletlenségét felismeri, és mely hajlandó magát a javítások veszélyei és káros mivolta felett könnyedén tultenni, s minden változtatásnak a javítás látszatát kölcsönözni. Eme osztályok mindegyikének eszmejárásában van valami, a mi kétségtelenül méltánylást érdemel; hanem mindegyikének jobbjai a közös határtól nem messze találtatnak; az egyes osztálynak ezektől legtávolabb eső része szenteskedő gyermekies eszelősökből, másikáé pedig könnyelmű, üres gerjengőkből áll. De még a kárvágy, irigység, a dicsvágy és hiúság minden átköltözködései is, nem engedik, hogy az emberek egymással békében élhessenek.

Ha eltekintve mindezekről, a népek politikai történelmét tekintetbe vesszük, abban három korszakot fogunk fellelni, melyek kétségtelenül a felfogások legnagyobb különbféleségét s ennél fogva politikai pártokat is képesek előidézni. Mert *az első korszakban* az emberi tulajdonok fejlenek ki összes ellentéteikben. A gyöngeség itt alárendeli magát az erőnek; a bölcsesség és találmányok mint isteni tulajdonságok dicsőítettnek, a társadalmi együttélés általános feltételei parancsokban rakatnak le. Mindezen parancsok azzal kezdődnek: te tartozol! Az embereknek csak kötelességei vannak, de jogai nem. *A második korszakban* ezen függőség minden feltételei fejleni kezdődnek. Az egymással ellentétes tulajdonságok küzdelme

törvényre vezet; a jog öntudatából fejlődik ki a jogok öntudatossága. Hasonnemű jogok összeillesztéséből keletkeznek a hatalmak. Az egymással ellentétben levő hatalmak küzdelme vezet a forradalomra. *A harmadik korszakban* a függőség minden tulajdonságainak, jogainak vagy hatalmainak viszonya állapittatik meg, mely az egyes személy minden tulajdonságainak és tehetségeinek legszabadabb fejlődését — mások hátránya nélkül — biztosítja. Ez a tartós belbéke korszaka. De bármi legyen is oka a pártok keletkezésének, mely pártok az emberiséget a renyhe élvezet és enyészet öléből kiragadják, az kétséget nem szenved, hogy nincs alkotmányos állam, a hol politikai pártok nem léteznének, s hogy egy ily államra nézve sokkal nagyobb szerencsétlenség lehet az, ha politikai pártokkal egyáltalában nem, vagy csak azok egyikével, mint bármennyivel birna. Mert ez esetben azon állam nem a haladás, hanem a hátrálás ösvényére tereltetnék, s abban a szabadságnak inkább aláásása mint fejlesztése és megszilárdítása fogna bekövetkezni. Példa erre *Dánianak* „*Lex regia*“-ja, melynél fogva a közszabadság és alkotmány — a nép képviselői által — a király kezeibe letétettek, s az angol törvényhozásnak *VIII. Henrik* irányában tett gyalázatos engedményei.

Oly pártok tehát, a melyek az államok fejlődése korszakának magasságán állva, minden cselekedeteikben hazájuk javának és boldogításának szándéka által vezéreltetnek: a valódi haladás és szabadság éltető elemének tekinthetők; s ilyen pártokat mi sem nélkülözhetünk. Oly pártok pedig, melyek az épen említettek céljával ellenkezővén, szétágazó, az egész nemzet érdekével ellentétes és a társadalmi kapocs lazítására irányzott, sőt gyakran messze az állam határain túl terjedő, de még sem az egész emberiséget felölelő specialis érdekek és tervek valószínűségét tüzték ki céljukul, mint például a nemzetiségi és vallási pártok, ma már minden igaz hazafiban méltó aggodalmat költhetnek, s ilyen pártokra semmi államnak és

országnak, de leginkább hazánknak, a nemzetiségek és a legkülönbözőbb felekezetek eme valóságos fészkének, legkevesbbé sem lehet szüksége.

Hányfélék lehetnek ezek, s mily irányt követnek?

Miután ezek által úgy hiszem ki-kí könnyen meggyőződhetett arról, hogy politikai pártok minden alkotmányos országra nézve szükségesek, itt még csak azt akarom röviden előadni: *hogy valjon rendszerint hányfélék lehetnek ezek? mily különböző irányt követhetnek? és melyek legfeltűnőbb hibái?*

A mint a fentmondottakból kitűnik, a politikai pártok alapellentéte, azon különféleségben gyökerezik, melyet a megszokás hatalma és az újítás ingere, a régihez való ragaszkodás, s az újítás és javítás iránti vonzalom, gyakorol. Habár ezen ellentét mindörökké létezett is, s az általa keletkezett pártok, a hatalomért új meg újból küzdöttek: azért az államhatalom alapjainak tudományos meghatározását és igazolását csak az újabb kor kísérlette meg. Hogy azonban ezen pártok egymás iránti állása felől kellő felfogást szerezhessünk, nélkülözhetlen szükséges, hogy egy, habár rövid tekintetet is, azok multjára vessünk, melyből történetyszerűleg kifejlődtek; mert tulajdonképeni irányuk legalább az előző küzdelmek értelme nélkül, meg nem fejthető.

Ugyanis, az állam keletkezésétől és fagalmától kiindulva, bebizonyítani törekedtek, hogy valjon a jog örök fogalmánál fogva, az államban működő elemeknek melyike tarthat igényt a legfőbb hatalomra, s e szerint védték saját elfoglalt pártállásukat. Az egyik oldalon, azok joga mellett harcoltak, kik az államok történelmi fejlődése és a fenálló törvények szerint hivatvák a kormányzásra, s kiknek hatalma Isten által szentesített; holott a másik oldalon a népek egy rossz kormány irányábani ellenszegülhetésének joga védelmezett. Mig végre különféle pártokká alakultak, melyek előttünk a *conservatív és liberalis, royalista és republikánus, aristokrata és demokrata, legitimista és forradalmi* elnevezések alatt ismeretesek.

Az állam, s az abban gyakorolt legfőbb hatalom jogalapja feletti tudományos buvárkodás oly állami szervezeteket feltételez, mint a milyeneket csak az újabb kor mutat fel. *A kelet régi államainak theokratikus jelleme* azt lehetlenné tette, s bizonyára az Isten akarata elleni ellenszegülésnek tekintett volna az, ha valaki az uralkodónak jogalapját kutatni merészelt volna. *Görögországban és Rómában* bölcsesek a legjobb és legbölcsebb állomalkat felett theoriákat iparkodtak felállítani, azonban távol voltak attól, az állam jogalapja és célja felett vizsgálódni. *A középkor* pedig az államot és egyházat két oly hatalomnak irterte el, mely magától az Istentől az emberek fölé helyeztetett, nem csak a rend és külbiztonság eszközlése és fentartása, hanem egyszersmind a tan tisztaságának és a jó erkölcsök megóvása, céljából. A reformatio felszabadította ugyan a népeket a hagyományos tan békóitól, hanem azért egész keletkezése úgy hozta magával, hogy az a katolikus egyháznál sokkal inkább hangsúlyozta az alávetést az Istentől behelyezett világi hatalom alá.

A mai ugynevezett legitimista pártnak doctrinája, mely szerint az uralkodó elleni ellentállás még a végső esetben is igazolhatlannak nyilvánítottatik, a középkorban már azért sem emelkedhetett érvényre, mert az egész hűbéri rendszer, melyen akkor az államok alapultak, bizonyos esetekben az ellentállást világosan vagy hallgatak megengedte. Tudva van, hogy a középkor királyai mily elfogulatlansággal túrték néha hatalmuk megszorítását, s hányszor voltak kénytelenek alattvalóik előtt hátrálni, ha ezek jónak látták, a phisikai erőhöz folyamodni. A hűbéri viszony mindig a kölcsönös jogok és kötelezettségekre volt alapítva, s ezen jogok nemcsak a fejedelem által, hanem elég gyakran még fegyvererővel ellene is érvényesítettetek. Nem létezett akkor az újabbkori felfogás szerinti szabad alkotmány, de egy a modern értelemben vett absolutistikus állam sem, nem állam, melyben a fejedelem a törvényhozás egész jogát és az adókvetésnek korlátlan szabadalmát igénybe vehette volna.

Némely államokban a király elleni ellentállás, az alattvalóknak kötelességévé tétetett. Így például *Norvégia* közjoga szerint azon esetben, midőn a király valahol jog helyett nyers erőt alkalmazott, egy nyilat faragtak s azt az országban körülvitették. Mely esetben a király megragadtatására és lehetőleg megöletésére minden földmivelőnek közreműködnie kellett. Ha a király azonban véletlenül menekült, többé országába visszatérnie szabad nem volt. Ennek egy tavábbi példája *Aragonia* királyának koronázási formája, mely így hangzik: „*Mi, kik egyenként veled egyenlők vagyunk, s mi, kik egymással egyesülve náladnál tehetősbec vagyunk, téged a királyi székre emelünk. Ha törvényeinket és kiváltságainkat tisztelni fogod, néked engedelmeskedni fogunk, ha nem, nem.*“ És végre példa erre az 1222-dik évben saját hazánkban keletkezett „*arany bullának* „*ellentállási záradéka*“, mely 1687-dik évben eltöröltetett, s mely az ellentállásra nem kötelezte ugyan a népet, mint Norvegiában és Aragoniában, hanem tulajdonképen a kiváltságos osztályt jogositotta fel arra.

De épen azon időszakban, vagyis a XVII. században, midőn a népjogok az uralkodók növekedő hatalma által mindinkább háttérbe szorítottak s eltüntének, megkísértetett: az állam és jog utolsó okfői felett egy tant tudományos összefüggésben felállítani, s ebből a fejedelem és népe közti kölesönös viszonyt, ugymint az állampolgároknak elsajátíthatlan jogait leszámaztatni. Ezen iskolának alapítója az 1645-ik évben elhunyt *Hugo Grotius* volt. Ő azon kérdésre, valjon mi kötelezhetne minket az állam és törvények iránti engedelmeskedésre? azzal felelt, hogy egy természeties állapotra visszatér, melyben az embernek valamikor léteznie kellett, melyben sem törvények, sem pedig jogszabály nem léteztek, és melyben mindenkinek teljes szabadsága volt mindent tetzése szerint cselekedni. Minthogy azonban ezen szabadságnak korlátlan gyakorlatában az emberek egymást megsemmisítenék, tehát az ész egyik követelményének állítá, hogy kiki saját

szabadságát annyira korlátozni kénytelen, miszerint az emberek mellette létezhessenek, miből folyományként következik, hogy az egyesnek korlátozása tovább nem terjedhet, mint azt valamint az egyesnek úgy az összeségnek minden megtámadás elleni biztossága megkívánja és szükségli, hogy e szerint állam csakis az élet és vagyon biztonsága és a szerződések teljesítése végett áll fenn, és hogy az alattvalók akarata képezi minden felsőbb hatalom kuforrását, s az egész állami szervezet létele csupán az alattvalók beleegyezése folytán lehetséges.

Ezen tan Európa-szerte elterjedvén, nevezetesen Angliában mindjárt hatalmas szellemi mozgást idézett elő, a hol épen azon időtájban a maiglan létező két tekintélyes pártnak küzdelme megkezdett, mely küzdelem utóhatását Európának minden állama a legujabb időkig érezé. Hogy épen Anglia volt azon ország, melyben a királyi hatalom és a nép jogai szilárd és tartós körvonalozást nyertek, azt elszigetelt természeti fekvésének, az alkotmányos életnek a legrégibb idők óta lett szakadatlan gyakorlásának és az angol nép valódi alkotmányos érzületének, nevezetesen pedig azon körülménynek tulajdonithatni, hogy állandó hadsereggel nem birt, mely akkorában a continentális államokban nagy tényezője volt a kényuralom megalapításának.

Azt mindazáltal nem szabad hinnünk, hogy ezen tanon kívül Angliában más tanok nem keletkeztek volna. Mert már *I. Jakab* idejében, egy, később *Filmer* által rendszeresített tan látott napvilágot, mely szerint a monarchikus kormányforma a legtökéletesebbikének nyilvánittatik. Azonban az Istentől felkent uralkodó hatalmát korlátlannak tekinti, mely hatalomnak némi korlátozása, csupán az uralkodó beleegyezése mellett történhetne, mely beleegyezés bármikor visszavonható. Szerinte az uralkodót semmi szerződés sem kötelezheti, saját magától az Istentől nyert korlátlan hatalmát, tartós korlátoknak alávetni, s az alattvalók ellentállásának még a legvégsőbb kényuralom és zsarnokság esetében sem lehet helye. Neve-

zetesen ezen utóbbi ismertető jel különböztette meg azon két főpártot egymástól, melynek küzdelme Angliának beltörténelmében hosszú idők során átszövődik, s mely pártokat mi a „*Toris*“ és „*Whigs*“ nevezet alatt ismerünk.

Az 1688-dik évi angol forradalom az ellentállás meg nem engedhetőségének s a királyoknak az isteni jogról tanát, itt végképen megsemmisítette; miután ezen forradalom végbevételére a „*Toris*“-pártnak legnagyobb része a „*Whigs*“-ekkel szövetségbe, s ez által természetesen a „nemellentállás“ megkülönböztető pártjele létezni megszűnt. Ezen körülmény tette e forradalmat nemcsak Anglia történelmére, hanem Európa többi államainak fejlődési történelmére nézve is oly nevezetessé és üdvössé. Mert minekutána a királyi hatalom korlátai egy önkényes kormány alatt, kétségtelenül és maradandóan biztosítvák, s midőn Anglia a következő kormányok alatt olyképen fejlődött s felvirágzott, mint azt a forradalom idejében még a legélesebb figyelő sem sejtette: mindazok szeméi, kik a continentális kényuralom hátrányait felismerték, Angliára szegezvék, mint azon ország felé, melytől egyedül üdv várható, s melynek alkotmánya minden egyéb államra nézve példaként tündököl. Így keletkezett ezután „*Montesquieu*“-nek rendszere, a három hatalom, t. i. *törvényhozói, bírói és végrehajtói hatalom egyensúlya* felett.

A XVIII. század nagyobb része alatt azonban a continentális államok kényuralma még nagyon is erős gyökeret vert volt, hogysem a népképviselői alkotmány, teoriánál egyéb maradt volna. Mindazáltal *XV. Lajos* francia királynak s több szárazföldi uralkodónak magánélete és kormányzata, szükségképen azon bizalom látszólagos eltűnését és az összes erkölcsi kapcsolatok lazítását eredményezé, melyek a népet addig fejedelmekhez fűzék, míg végre a XVIII. század vége felé *Rousseau*-nak a *Hugo Grotius* tanán alapuló, de azt messze túlhaladó teoriája napvilágra jött, melyet az az ismeretes „*Contract social*“-jában lerakott.

Hogy ezen theoria épen itt kapott lábra, azon csodálkozni nem lehet; mert a XVIII. században alig volt Európában állam, mely a kényuralom nyomása alatt annyit szenvedett volna, mint Franciaország. Azért könnyen felfogható, ha ott a nemzetnek határtalan szenvedései buzgó és felvilágosodott hazafiakat, a kényuralom elleni oly gátok emelésére ragadták, melyek minden addig létezett theoriákat fölülmultak, s melyek elég sajnosan nem a szabadság, hanem egy hosszú rémkor szövétnekét gyujták meg. E mellett még tekintetbe veendő az, hogy Franciaország katolikus állam, a melyben már a középkorban azon elv emelkedett érvényre, hogy a pápa, királyok elmozdítására jogosult, s alattvalóikat a hűség esküje alól is feloldhatja; miután a világi előljáróság csak közvetve, tudniillik a pápa által Istentől ered. A jezsuiták azonban ennél tovább menve, állíták, hogy „*az előljáróság a népek által Istentől ered.*“ *Lainez, Bellarmin és Suarez* taníták, hogy Christus Petrusnak és utódainak adományozá összes egyházi hatalmát, a világi hatalom azonban csupán általában, *in abstracto*, Istentől ered, s sem egy bizonyos embernek, sem pedig egy bizonyos előljáróságnak *in concreto* nem adományoztatott, kiktől azt ismét a fejedelem nyerhette volna. Ennélfogva a népek igazságos okokból, a fejedelmeikre ruházott hatalmat bármikor visszavehetik. Az igaz, hogy a jezsuitáknak szándéka az volt, miszerint a világi hatalmat az egyházinak alárendeljék; azonban a népek e fentebbi joga feletti állítás oly következtetésre vezet, — mely azon theoria indokolásától ugyan távol esik, — mely azonban *Rousseau* rendszerének felállítását felette elősegíté.

Hugo Grotius és követői taníták, hogy az ember természettől fogva szabad, hogy azonban ezen természeti szabadságát szerződésileg korlátozhatja, sőt arról teljesen le is mondhat. Ellenben *Rousseau* említett művében legelőször lépett fel *a szabadság el nem sajátíthatásának* tanával. Szerinte az emberek nemcsak a természeti állapotban szabadok, hanem

még szerződésileg sem bírják magukat bármily hatóságnak alávetni, s e szerint a nép hatalma egyáltalában át nem ruházható.

Hogy ezen tan a gyakorlati életben eddigelé érvényre nem emelkedhetett, azt a történelem tanusítja, s annak oka nevezetesen magában a keresztülvitel lehetetlenségében rejlik. Hanem mialatt *I. Napoleon* zsarnoksága majd egész Európára ólomsúlyként nehezedett, s minden szabad szellemet erőhatalommal lebilincselve tartott, az alatt az emberi jogok el-sajátíthatatlanságának alapigazságai, melyeknek *Rousseau* teoriája csak tévelyedése vala, egész csendben terjedeztek. Magok a fejedelmek voltak kénytelenek az újabb kor eszméihez folyamodni, hogy országukat az igától felszabadítani képesek lehessenek. És midőn a világ ismét nyugodt lett, a politika színterén új pártok tűntek fel, melyeket lényegben még ma is feltalálunk, habár akkor azoknak az együttes és erélyes közreműködésre számított szervezete hiányzott is.

A legelső helyet ezek közt a bécsi congressus ideje alatt, Franciaországban felmerült, ugynevezett *legitimista párt* foglalja el, melynek elvei *Filmer* tanából meritve, csupán a megváltozott viszonyokhoz alkalmazvák, s mely párt, daczára az angol legitimista párttali alapelvi azonosságnak, attól mégis nagyon különbözött. Mert míg az angol *Toris-ok* az 1688-ik évi forradalom következtében a „nem ellentállás“ tanával végképen törtek, s ez időben már csak az akkori alkotmánynak és kiváltságoknak minden megtámadások elleni sértetlen fenntartását tüzték ki céljokul, anélkül azonban, hogy a absolutismus szolgálatába szegődni avagy a nemellentállás elve mellett többé felszólalni hajlandók lettek volna, addig Franciaországban, a hol a forradalom alatt kiváltképen a királyság létele és az abból folyó aristokrátiának állása forgott veszályben, a legitimista párt az örökös királyság elvét képvisel. Ez különböztette meg eme országok legkitünőbb legitimistáit a legitimismus végrehajtásában egymástól, a savoyai

gróf de Maistre-t s az angol *Burke-t*. Míg ez minden műszervesen és történelmileg kifejezett alkotmányt, mint jogilag fenállót, minden forradalmi uton leendő megtámadás és megbuktatás ellen védelmez, addig az elsőbbi csak is az örökös monarchiában látja az Istentől parancsolt rendet, a születési aristokrátiában egy kiválogatott nemzetséget, a népnek fejlődeme elleni ellentállásában pedig a király elleni árulást és az Istentől elszakadást lát.

Ezen theoriák a francia forradalom után Németországba is átszivárognán, ott szintén két legitimista pártot idéztek elő; melyeknek elsőbbike egy a szövetségi acta szerinti alkotmányos kormányformához való haladást, s melyeknek utóbbika *de Maistre* elveit elfogadva, ezeknek tudományos megalapítását *Haller* tana által megkísérlette. *Haller* azon elvből indult ki, hogy mindazon kapcsok, melyek az embereket egymással összekötik és az államot alkotják, egy természeti törvényen alapulnak, tudniillik a rászorulásra egyrészt, s a tulsulyra másrészt, tehát az erősebb jogára.

Idők változtával ezen szárazföldi s nevezetesen ezen némethoni legitimista pártokból is több fractio keletkezett, mely fractióknak azonban csak háromja bir jelentőséggel. Ezeknek elseje *Haller* tanán alapulva, a jelenkor igényeitől legtávolabbra tévedt; s ezek a régi hűbéri rendszer követői, kik a középkori államszervezetet a maga változatlanságában visszahelyezni óhajták. A második azon absolut monarchiának hiveiből áll, mely a francia forradalom előtt létezett, s ezeknek eszményképe a királyság. Az 1848-dik évben keletkezett harmadika, mely *Stahl* tudományos fejtegetéseire támaszkodik, a legitimitás alap gondolatát t. i. az Isten kegyelméből előljáróságot, időnk félreismerhetlen feladatával vagyis egy állampolgársággal és egy valóságos alkotmányos jogokkal felruházott népképviselettel, összhangzásba hozni törekszik; s ezek maga *Stahl* szerint *institutionalis legitimistáknak* nevezetnek. Szerinte a képviseletnek rendi aristokratiai alappal kell

birnia; daczára a képviseletnek, a hatalom súlypontja mindig a király maradjon, ki egy parlamentáris kormány eszköze ne legyen, s az adónegtagadás által oly miniszterek kinevezésére ne kényteleníttessék, kik a követendő kormányelveket neki előírni bírnák, sőt ki ellenkezőleg a törvény korlátain belül saját lelkiismerete és ítélete szerint kormányozhasson. Ő szint-ugy mint elődei az aktiv ellentállást az istenkegyelméből királyság ellen általában el nem fogadja. És habár ezen rendszer az addigi legitimista teoriáktól Stahl előnyére különbözik, azért az csak is egy szellemdusan végbevitt kísérlet: ott egy középutat feltalálni, a hol középut nem létezhet.

Ma egy szabadelvü irány képviselőinek különféle elnevezést adnak, és pedig: a *demokrata*, *radikális* és *liberális* elnevezést. Azonban ezen elnevezéssel nem mindig ugyanazon értelem kapcsolatik össze. Ha itt a demokratiát legtávolabb jelentőségében mint az államok egy állapotát fogjuk fel, melyben a nép a kormányzásban részes és azt követelni jogosított: akkor ezen fogalom nemcsak a szabad politikai felfogásnak minden árnyalatait foglalja magában, hanem egyszersmind e nagy pártnak mérsékeltbb iránya, a legitimitás higgadtabb követőitől nem igen távol áll. A tulzott irányok persze minden egyezkedést lehetlenné tesznek; de azért még *Stahl* legitimistái is elismerik, hogy ma már egyszersmind a polgári és földművelői osztály is egy bizonyos politikai befolyásra jogosult. E szerint általában csak a mód és kiterjedés érvényesítése körül forog a kérdés.

A demokraták azon pártja, mely a legitimista és szoros értelembeni conservativ felfogástól legtávolabban áll, *radikálisnak* nevezetik. Ezen elnevezés alatt tehát egyáltalában azon párt értetik, mely az emberi nyomor legnagyobb okát a fennálló intézkedésekben látja, és ezeket szükség esetén gyökerestől kiirtani törekszik; mely az embereket politikai és társadalmi tekintetben egyenlőknek nyilvánítja, s melynek eszményképe a feltétlen népsouverainitás és egyenlőség. Szerinte a

népnek akarata ellen semmi rendszer, szokás, törvény, alkotmány és az egyesek semminemű joga érvényre ne emelkedhessék. A népnek mult akarata, annak későbbikét lekötni képes ne legyen, a rend pedig s az anyagi érdekek biztonsága, mely ezen akarat meghatározásánál lényeges indok ugyan, a nép akaratának tartós korláta nem lehet. Ezen párt még az alkotmányos királyságnak is ellenese; miért is a hol csak lehet, a monarchikus rendszert eltávolítja, mivel csak is ily módon képes a tömeg önállólag a kormányzatot magához ragadni.

A tulajdonképeni szoros értelemben vett radikalismus ugyan ily messze nem megy; mert az csak azt kívánja, hogy miután az emberek egyforma lényűek, azok nemcsak kivétel nélkül szabadok, hanem egyszersmind az uralomra is hivatottak legyenek.

A *liberalisok* nevével azon minden országban elterjedt pártot szokták elnevezni, mely a népszabadságot, a kormány megszorító intézményei és a tömeg erőszakoskodásai ellen, az egyedi szabadság oltalmában keresi úgy, hogy a tiszta emberi lét akadálytalanul fejlődhessék. Ezen pártnak egy további s csakis az egyedi szabadság utáni törekvésből eredő követelménye, az állandó hadseregek megszüntetése. Eme nagy párt 1812-dik évben nyerte legelőször elnevezését, és pedig Spanyolhonban, s habár az számos árnyalatokra és alosztályokra képesített, azért mindezek főcéljai mégis egy rendezett alkotmányra irányzott s a szellemi és anyagi erők fejlesztésének útjában álló minden akadályok eltávolítása utáni törekvésben egyesülnek. Ő a történelmet nem mellőzi s tiszteli a létezőt, de egyszersmind követeli, hogy ez a kor igényeihez képest fejlődjék, hogy egy alkotmány lehetetlenné tegye az uralkodónak egyesek jogkörébe belenyulni; hogy törvény előtti egyenlőség elnyomás ellen biztosítson; hogy birói függetlenség a törvényes határozatok jogosságának garantiája legyen; hogy sajtószabadság a közvélemény akadálytalan kifejezését lehetségessé tegye és hogy türelmesség a szabad gondolkozást elő-

mozditsa. Ő a monarchikus kormányformát nem tekinti a legitimisták módjára egy kiválóan jogositott és Istentől rendelt intézménynek, s ő szintugy mint a tulajdonképeni radikális párt, nem vezet következetesen a respublikához.

Habár a fent elősorolt európai nevezetességű pártokon kívül még más tetteleg létező politikai pártot felhozni nem tudnánk, azért mint a legujabb kor egyik nevezetes jelenségeként mégis azon felette nagy horderejű és mindinkább terjedő mozgást akarom felemlíteni, mely ma majd egész Európát oly komolyan foglalkodtatja, és melyet az ugynevezett *Internationale* hívei idéznek elő. Ezek ugyan ma még egy országban sem birtak szervezett pártként a közélet színterén föllépni; de ha az országszerte divó pártok jelenlegi emeltyüi el lesznek egykor használva, a minek előbb-utóbb bekövetkeznie kell, akkor ez talán, s valószínűleg mint a pártok legutolsója fogja az államok sorsát eldönteni, mit annyival könnyebben eszközölhet, mivel a birtoktalanok nagy száma fog itt a birtokosok csekély töredéke ellen állni. „Hogy valjon kinek tartatott fel az Eumenidák ezen utolsó vésszövétnekét felgyujtani? vagy arra okot adni, hogy a Pandora-szelencze egészen űritve legyen? — ki tudja!”

Melyek fel-
tűnőbb hi-
bái?

A különféle politikai pártok ezen rövid leírása után már megkísérthetjük *legfeltűnőbb hibáit* irlapunkra önteni.

Az előadottakból könnyen meggyőződhetünk, hogy habár a legitimista-párt főtöredékei eredményeikben egymástól el is térnek, azért mégis az ahhoz való ragaszkodás, mi véleményök szerint történelmi joggá lett, és a nemellentállás elve, képezi azok közös kapcsát. Az előbbiből az egész pártnak terméketlensége vagy legalább az ellentörekvés mindazon változtatások behozatala ellen adja elő magát, melyeket korunk óriási haladása, a nép alsóbb rétegeinek emelkedő műveltsége, a mindinkább terjedő vagyonosodás, a jelenlegi forgalmi eszközök és a mindenki javára szolgáló új találmányok által közőssé lett érdekek szükségessé tesznek. A másodikból pedig

elődja magát a lehetőség, sőt annak valódisága, hogy még a legjobb alkotmánynak végrehajtása is hajótörést szenvedhet a fejedelem hatalmi szaván.

A mi azon radikális pártot és hiveit illeti, kik elveik végső következményeire elhatározzák, s az emberek abszolút egyenlőségének elvét törekszenek érvényre juttatni: ezeknek összes hibái abban állnak, hogy nemcsak az emberiség történelmi fejlődését, hanem egyszersmind az örökkévaló természeti törvényeket is szem elől tévesztik. Vannak emberi jogok, melyek elidegeníthetlenség, mint például az élet, a szabadság és tulajdon, s az állam minden polgára jogosan követelheti, hogy őt ezen jogok élvezetében az előjáróság védje; mindazáltal az nem természeti jog, hogy az állampolgárok minden egyes előjárósági hatalmat gyakoroljon. A többség akaratanál egy sokkal magasabb jog létezik. Mert habár az amerikai Egyesült-Államoknak volt rabszolga államai a rabszolgaság mellett nyilatkoznak is, azért azon állapot, melyben az emberrel dologként bánnak, mindig a barbárság és a jogellenesség állapota marad, és ha a horvátok azon elv mellett egyhangulag nyilatkoztak is, hogy országukban helvét hitvallásnak fekvő birtokot nem szerezhhetnek, azért egy ily törvénynek minden magasabb jogosultsága mégis hiányzik.

Áttérve végre a liberalis pártra, annál a tapasztalás három kiváló hibát mutat fel, és pedig:

- 1-ör, a *tulságos roszalási vágyat*;
- 2-or, a *fősvénységet pénz dolgában*, és
- 3-or *az elhatározatlanságot*.

Mindenekelőtt lélektanilag könnyen felfogható, hogy az állam és életről hasznos felfogás, mely a szabadelvűségnek mintegy alapvonását képezi, egy a párt és minden egyes hive részéről *kiváló kritikai magatartást* idéz elő, minden közügy és az azt szolgáló minden egyes férfiú irányában. Felművelteknél, kikből ezen párt nagy része állni szokott, eme természetes irány könnyen a kicsinyes becsmérlés vagy a min-

den alaposságot nélkülöző tulildomosság, és a minden létező elleni bizalmatlanság jellemét ölti magára, s pedig nem azért, mert az talán rossz, hanem azért, mivel itt van. A lét és vélekedésnek eme neme még a tulajdon párt és vezérei ellen is alkalmaztatik, s így a személyek és intézkedésekhez való kedélyes ragaszkodás hiánya, mely a szabadelvű pártot egyáltalában lehetségessé teszi, szintugy saját beellenévé lesz. Oly nehezen egy pártot sem lehet fegyelmezni és összetartani, mint a szabadelvűt, mert annak minden egyes tagja saját itéletét veszi igénybe, s egy önálló szabad férfi akar lenni, ki magának nem imponáltat, s aki nem azért lett ellenzéki, hogy magát vakon kormányoztassa.

Már a Hollandia ellen támadt belgiumi mozgalomnak egyik vezére mondá egykor: „Les liberaux sont essentiellement non-donnant.“ Az összes pártok közt a középosztály szabadelvű pártja, eszközeihez aránylag, rendszerint *a legkevésbé áldozatkészséges*. Ha valamikor telibb kézzel is ad, áldozatkészségéből csakhamar kimerül s fősvénykedik.

Hogy valjon ezen tulságos fősvénység mily hátrányos az illető pártra nézve, azt itt fejtegetni ugy hiszem felesleges. Ez esetben az nemcsak hogy nagy benyomást nem tesz, hanem gyengébbnek mutatkozik, mint a milyen tettleg, s rendszerint mindazon győzelemről lemond, mely áldozatot igényel. E párt arra nem számíthat, hogy hivei által vakmerőségek megkísértesse és ezek sikerére lételek koczkáztassanak. A ki valószínűségeket számításba venni ért, az el nem bizza magát ezek valamelyikének tartalékára, hanem önmaga óvatosan előgondoskodik.

Ezen tulságos fősvénység okait nem nehéz feltalálni. Ugyanis mindenekfölött ezen pártnak egy nagyon tekintélyes részét, mely kereskedőkből és iparosokból áll, a legszigorubb takarékosság szelleme tartja megszállva. Bennök a magasabbhoz és eszményihez való érzék hiányzik. Ezenkívül már valamint mindegyikének állása, ugy azon életszokás és külszük-

ségképeniség, saját munkája által magáról gondoskodni s szerezni, hajlandóvá nem tesz másokért beállni. „Iparkodjanak ők is menekedhetni; ki-ki magáért, Isten mindnyájokért“, ez jel-szavuk. Mindenkinék vagy a javaslatba hozott tárgy vagy pedig a pártnak kérdéses embere ellen van valami kifogása; a jobbantudás hiedelme minden egyesinél kirí, s függetlenségi érzületének roszalás és tartózkodás által ad kifejezést; s azután könnyűnek is találja, hogy önmagának és jobb belátásának azzal tartozik, semmit sem adni.

Végre pedig ezen pártnak legnagyobb hibája *a kellő bátorság és merész elszántság hiányában rejlik*. S ez okozza azt, hogy egy általa majd teljesen legyőzött, de hatalma fen-tartására újból sikra szállt kormány ellenében, a végső s ha-tározó csapást végbevinni nem meri, s hogy hatalomra ver-gődése esetében a tulzott radikális töredéket és az anarchis-tákat, követelményeikkel a kellő határok közé utasítani, s ha-szükséges, teljesen legyőzni nem bírja. Ennélfogva az, vagy bátrabb és nyersebb hivei által tulszárnyaltatik, s ez esetben nem ritkán a legkegyetlenebb bánásmódban részesítetteti szo-kott, vagy pedig azon kormány ellenében, melynek gyöngéit megismerte, a tért lépésről lépésre veszti, s általa ismét ke-ményebb békókba szorítottatik, mint a milyenek közt felemel-kedése előtt vala.

Ezen elszántság és bátorság hiányának, három okát lehet föl-találni. Először a párt zöménél, tudniillik a városi polgá-rok és iparosoknál, vagyoni állapotuk korlátoltsága és bizony-talansága egy cselekvénynek ellentáll, mely a rend és forga-lom megzavarásához vezetne. Másodszor mert vezéreik, maga-sabb műveltségöknél és emberségesebb indulatuknál fogva, minden keményebb rendszabályoktól eliszonyodnak. És végre harmadszor, mert kevés szenvedély van azon egész életnézet-ben, melyből a liberalismus ered. A kritika, a javítási hajla-mok, a személyes hiuság, ugyan gyakran támadásra ingerel-

nek, de nem kiirtási harcra, melyben minden mindenért kockáztatik.

Az igaz, hogy ezen párt gyakran a külviszonyok előnyös mivoltánál és az uralkodó kormányelvek feltűnő hibáinál fogva, tekintélyes ellenzékké fejlődik. Azonban ez által még pozitív kormányképességet korántsem nyer. Kormányképessége, egész lényének átváltoztatásától feltételezett. Alkotmányos országban ezen párt kormányrajuthatását a határozott program és a közvagyonosodás, nevezetesen pedig a nagyipar emelése és felvirágzása, tetemesen elősegitheti.

Nagy hibát követett el ezen párt eddigelé, s követ el még ma is az által, hogy csupán történelmi állásához ragaszkodva, a társadalmi állapotok és fogalmak fejlődését nem kíséri. Egész ereje abból áll, hogy azon eszmék valószínűsítését kívánja, melyek számára a szárazföldi államok még nem eléggé előkészítvék és fogékonyak, habár ezen államok szellemi légkörét el is árasztják. Előretörekvése leginkább oda irányuljon, hogy az államoknak állhatatosságra hajlandó és ellentörekvésű elemeit maga után rántassa; mert csak így lesz képes a magasabb belátás és a jobb akarat tekintélyét fenntartani.

Ez volt a szabadelvűek állása mindaddig, míg az alkotmányos kormányformát, és elérte után, annak következetes keresztülvitelét követelék. Mindazáltal most már ily helyzetben nincsenek, mivel ezen alkotmányosság eszmekörében egyszerűen megállapodtak. Az egyes tények feletti vitatkozások és az esetleges reakcionárius tettek és vágyak leküzdése, nem elégséges arra, miként a nagy tömeg előtt egy hatalmas vonzerőt kölcsönözhesen.

Hogy valjon ezen párt jelenleg mily zászlót tüzzön ki, az ma még vita tárgyát képezi. Leghelyesebbnek mindazáltal az mutatkozik, hogy ez mindenekelőtt a parlamentaris rendszer következetes keresztülvitelét mindazon biztosítókkal együtt szorgalmazza, melyeket e rendszer igényel, hogy az uralkodók

és a kormányok szeszélyének s megtámadásaiknak többé kitéve és tetszés szerint megsérthető ne legyen. Később ugyan ezen czél sem volna többé elégséges, hanem oda kellene törekednie, hogy az államok, s nevezetesen a népképviselő, a társadalmi tudomány helyes tanai szerint rendeztessék, gazdasági viszonyai pedig a concurrentia hibáinak egy alapos kritikája értelmében átváltoztassanak.

Az itt elősorolt pártok minden országban feltalálhatók, habár kívánalmaik különféle kifejezést is nyernek. Oroszországban az ébredező politikai élet nem bir ugyan a kormányzatsabani részesülés kívánalmában kifejezést lelteni, de azért az annál hangosabban nyilvánul azon élénkségben, melylyel ott a társadalmi viszonyok taglaltatni szoktak. Helvetiában a conservatív és szabadelvű párt egy folytonos és heves, de egészben véve jótékony surlódásban van. Olaszthonban az egyesülés nagy horderejű művének végbevitele óta, az ott létező négy párt közt két nagy politikai párt, t. i. a mérsékelt szabadelvű és a köztársasági, határozottabb kifejezést lelt. Franciaországban csak kevés hónapok óta behozva lévén a köztársaság, az eddig ott divott legitimista és mérsékelt szabadelvű pártok vagyis inkább fraktiók, a köztársasági párt által jelenleg tulszárnyaltatnak. Angliának alkotmánya ugyan a legnagyobb biztosítékokkal bir, s politikai pártjai még ma is elébbi jellegöket nem veszték; azért az ott már huzamosb idő óta felmerült „munkások kérdése“ oly szellemi mozgalmat idéz elő, hogy alkotmányának megváltoztatása mintegy nélkülözhetlen leend. Németthonban a fent elősorolt pártokon kívül még az alkotmányos és monarchikus „nagy német“ s a köztársasági pártok is léteznek, mely utóbbika mindazáltal az utolsó francia-német háboru alatt Franciaországban felmerült ugynevezett „comune“-nak iszonyuságai és a porosz soldateska diadala által elcsititva, legalább is egy időre a küzdterről lelépett. Belgiumban a szabadelvű és clerikalis-conservatív pártok állnak egymással szemben s küzködnek a

hatalomért. Ausztriában pedig az alkotmányosság még bölcsőjében lévén, képviseleti rendszere felette tökéletlen; daczára annak azonban a többféle árnyalatu fraktiókon kívül már is két tekintélyes párt áll egymással szemben, s ez a német „alkotmányhü“ és a szláv „föderalista“ párt.

Hazánk
pártjai.

A mint a politikai pártok multjára, tekintőleg keletkezésökre vonatkozó fentebbi előadásból láttuk, az államban működő elemeknek a legfőbb hatalomra való jogának különféle felfogása, különböző theoriákat szültek, melyeket az illető politikai pártok alapként elfogadva, mindenkor érvényesíteni törekedtek.

Tagadhatlan, hogy ezen theoriák hazánkat sem hagyták érintetlenül, s eddig létezett politikai pártjaink keletkezésének nagy emeltyüi voltak. És habár 1687-ik évig hazai alkotmányunk egyik alapfeltételét az „ős szerződés“ 5-ik pontjából folyó és 1222-dik évben *II. Endre király* alatt keletkezett „arany bullá“-ban kimondott „*ellentállási jog*“ képezte; azért még távolról sem állithatók, hogy eddig létezett s most létező politikai pártjaink hitvallásának alapját ez vagy ennek ellenkező theoriája képezé.

Igaz ugyan, hogy nemzetünk 1604-dik év óta több ízben activ ellentállásának kétségtelen jeleit adta. Mindazáltal nagyon tévednénk, ha azt hinnők, hogy ezen activ ellentállás elvének jogtudata, nálunk oly erős gyökeret vert, mint például Angliában, vagy hogy az folyományaival együtt pártjaink által vizsgálódásra elég fontosnak találtatott volna; ugy szintén tévednénk, ha azt hinnők, hogy jelenlegi politikai pártjaink egyike is annak érvényre juttutását czélba vette volna.

Ha nemzetünk történelmi multjára pillantunk, azt fogjuk látni, hogy az 1848-diki reformok életbeléptetéséig a politikai nemzetet képező kiváltságos osztályt egészen 179 $\frac{1}{2}$ -ig nem államrendezési, hanem csupán alkotmányörzési tevékenységre volt kárhóztatva, s ennél fogva egész figyelmét fejedelmeik és

tanácsosainak alkotmányellenes törekvéseik meghiusítására való kénytelen fordítani. Azonban azon nagy átalakulás, melyen a francia forradalom az emberi szellemet átvezette, hazánkat sem hagyta érintetlenül. Mert már az 1790°/₁-diki országgyűlésen a haladási és átalakulási vágy meglepő erővel nyilvánkozott, s ez időtől kezdve számíthatók hazánk politikai pártjainak első napjai. Igaz ugyan, hogy akkor Magyarország főnemessége majdnem kivétel nélkül, s a köznemességnek nagyobb része, a francia forradalom kedélytrázó eseményei által elijesztve, a kormány reaktionarius törekvéseivel szövetekezett, s így inkább a reactio mint a conservatismus pártolója lett, de azért az 1825-diki országgyűlés folyama alatt ezek már csak a mindinkább nyilvánuló reformtörekvéseket ellensúlyozni akarván, határozott conservatív szint vallottak. Különben hazánk conservatív- és reform-pártjainak első világos nyomai ugyanazon országgyűlés alatt mutatkoztak, a nélkül mindazáltal, hogy már ekkor valamint az egyik, ugy a másik irány emberei világos, határozott s a nemzet minden viszonzatait felölelő irányelveket kitűztek s szervezett párttá alakulhattak volna. Minek oka leginkább abban rejlett, hogy még ezen országgyűlésnek tagjai, leginkább a sérelmek orvoslásában, az ősi alkotmány helyreállításában és biztosításában keresték a nemzet üdvét.

A reformi fogalmaknak s a kedélyekben rejlő sejtelmeknek némi kifejezést és alakot legelőször 1828-dik évben *Széchenyi István* adott a maga „*Hitelében*“ és „*Világában*“; mely elsőbbiben a haza közállapotát bonczolva, s az európai kifejlettebb államok és társadalmak gyakori szemléletében s tanulmányozásában érlett, átható értelemmel, kiképzett államférfiúi mély felfogással elemezi viszonyait, állami és társadalmi hiányait s hibáit; kimutatja egyuttal a célt, mely felé törekedni kellend.

„A nagyobb tömegeket tekintve, a nemzeti állapotok felől külön három vélemény volt kiváltképen uralkodó ezen korban.

Egy tömeget képeznék azon hü, de gyöngé erélytelen kedélyek s kislelku ábrándozók, kik a jelen nemzeti süllyedés miatt busongva, a nemzet dicsőbb multjának történelmében kerestek vigasztalást; a nemzetet elaggottnak tartva, annak ujjaszületését a mostoha körülmények közt, melyek által lenyügözve tesped, többé nem remélve, lassu sinlődésben vélék elvesztendőnek.

Egy másik tömbhöz sorozhatók azon, jobbára fiatalabb nemzedék egyénei, kik az ujjaszületett irodalomból, a megifjult s folyton tökélyesbülő nemzeti nyelvből meritve reményt a nemzet egyetemes ujjaszületésére; s meghatva és lelkesítve az európai polgárosodás nagyszerű gyors fejleményeitől, hazájok szebb jövődjében is hittek, és a felé sovároghva, hévvel sürgeték a korszerű reformot és haladást; de annak iránya, módjai és eszközei iránt eligazodni még nem tudván, türelmetlenül várják vala az országos bizottmányok rendszeres munkálatait s az azokban javasolt ujítási tervek életbe léptetését.

A harmadik, számra nézve legnagyobb csoportban találjuk azokat, kik az állapotokkal, miután a lefolyt országgyűlés a nemzeti s alkotmányos jogokat nagyjában helyreállította, türelhetőleg megelégedve, még csak azt óhajtá, hogy a fenmaradt sérelmek is orvosoltassanak.

Széchenyi mind ezen három vélemény képviselőinek nézeteit ostromolva, tanát következőkben állitá fel: „*Szabad biztos birtok; ezt megelőző jó törvény; ezt megelőző elmesurlódás; ezt megelőző egybeponosítás; ezt megelőző kedvessé tétele a hazának s a haza középpontjának, Budapestnek.*“ Ő határozottan kimondá, hogy csak „hazánknak minden ingadozás nélküli átvarázslata egy elkopott, félig-meddig feudalis, félig-meddig alkotmányos szövevényből emberhez illő, minden álfénytől kitisztult képviseleti rendszere“ emelheti jólétre, virágzatra a nemzetet. Megtánadja a magyar hűbéri birtokrendszert, az ősiséget, az adóssági törvényeket,

a perrendszerét, az urbéri rendszert és a közlekedési eszközök rendszerét. Gáncsolja a sérelmi politikát, mely mindig csak a kormánytól követel vala engedményeket; azokban pedig, mikben teljes szabadsággal intézkedheték, mozdulni mindig vonakodik. Mindenekelőtte pedig a magyar nyelvnek diplomatikai jogkörét kívánja szélesíteni, az egyesületi szellemet terjeszteni és a szellemi és anyagi vállalatokat központosítani.

Ezen doktrinák visszatetszése természetesen el nem maradhatott a stabilismus embereinél. „Az öreg urak, a hatalom emberei, a megyei tekintélyek és kik addig közügyeinket vezették,“ szóval a sérelmi politika s az ősi kiváltságos alkotmány hívei, kik egyébiránt a nemzeti és alkotmányos kérdéseknél a kormány ellen addig a leghevesebb ellenzékét képezték: ezen új tan ellenzői lettek. Minek folytán a pártok egymástól élesebben el is különböztek.

A „*conservatív*“ elnevezés addig nálunk nem igen divatozott; nem is volt volna helyes értelme, minőben másutt vitetik. Az udvar, a kormány eddig tulajdonképen nem *conservatív*, hanem bár *reactionarius*, de egyszersmind forradalmi elveket képviselt, örökös célja lévén megcsorbitani, lerontani a történelmi jogot s azon alapuló alkotmányos elveket s intézményeket; kényuralmat, absolutismust állítani az alkotmányosság helyébe. Viszont az *ellenzéki* elnevezés valamint igen széles, határozatlan értelmű volt: úgy többféle véleményezésnek szolgált zászlójául; a szabadelvűség dicsfényét pedig számos esetben helytelenül bitorlá. Minden, ki a kormánynak kényuralmi irányát, hatalomterjeszkedési kísérleteit gáncsolá, azoknak ellentálla, s az ország alkotmányát, s ezzel együtt a nemesi rend előjogait védé, — ellenzékinék, szabadelvűnek nevezte magát; akár kívánt egyébiránt korszerűleg előhaladni, reformokat életbeléptetni, akár megcsontosodva tespedett az ősi alkotmány ó rendszerében.“

Széchenyinek reformterve mindazáltal megtisztítá a fogalmakat, s habár a közvelemény a pártelnevezésekben csak

utóbb vagy is az 1832-dik évi országgyűlés folyama alatt állapotok meg határozottan; azért az új pártcsoportozás még is már ez időbe esik. A *conservatív* párt a kormány körül csoportozék, számára nézve azok közül is sokakkal szaporodva, kik elébb az ellenzék soraiiban védelmezték az alkotmányt; ezentúl azonban a magánjogok megtámadói, a reformok sürgetői ellen, az ősi alkotmány sánczai mögött foglaltak állást, a *szabadelvű ellenzék* nevezetét pedig csak azon felekezet kezdé viselni, mely az alkotmány lényeges alapelveinek fenntartásával, a korszerű reformokat is összekapcsolva, s úgy a magánjogok s régi institutiókban, mint a kormány s nemzet közti viszonyokban mindent átalakítani igyekezett, mi a nemzet jólétbeni haladását, ujjaszületését gátolja; s e tekintetben az szabatosabban *reformpártnak* neveztetett.

Ez irányban fejlettek azután, s nevezetesen az 1839⁴⁰-diki országgyűlés folyama alatt ezen pártok tekintélyes politikai tényezőkké, melyek már ez időtájban a közélet egész terét elfoglalák, habár tevékenységek nem annyira a közjogra, mint a belreformokra szoritkozott is.

Széchenyi tanánál nem csekélyebb, sőt mondhatni sokkal nagyobb hatásuak voltak *Kossuth Lajosnak* 1843-dik évben napvilágra jött elvei, melyek a nemzetet hatalmasan felvillanyozták, s már ekkor nem csak a reformpártban szakadást idéztek elő, hanem a nemzet tulnyomó többségét megnyerni látszottak. Ezen elvek, a haza köz- és magánjogi viszonyainak átalakítása tekintetében azonosok voltak azokkal, melyeket a szabadelvű ellenzék zászlójára irt és magáénak vallott, s melyeknek mintegy zömét a *nemzetiség kifejlése s erősödése, a szabad föld, az ősiség eltörlése, az örökvaltság, a közadózás és a képviseleti rendszer tágitásának* kérdései képezték. Az átalakulás menete és tényezői, eszközei és módjai tekintetében mindazáltal Kossuth lényegesen eltért *Széchenyi*től.

Széchenyi „az arisztokratiától, a szó legnemesebb értel-

mében, t. i. mindazoknak, kik születés, gazdagság s talentumok által kitűnők, egyesülésétől s közremunkálásától várta a nemzet keresztülvezettetését az átalakulás nagy munkáján. A vármegyei intézetnek, melytől zajos eljárása, nyers ellenzése miatt egyre idegen, távol tartá magát, ő soha sem volt barátja. E mellett ő *az anyagi kifejlés sulya által akarta előállítani a főrugonyt*, mely a nemzetet lassanként politikailag is átalakítsa. *Kossuth* ellenben, bár ezen anyagi kifejlést szintén óhajtotta, *s mint mulhatlan célját tűzte ki a nemzeti törekvésnek*; de e mellett *párhuzamban sürgette a politikai institutiók átalakítását, s inkább ezek segedelmével remélt hamarra is eljuthatni*, mint megfordítva. Az átalakulás tényezői tekintetében pedig még nagyobb ellenkezésbe jött Széchenyivel. A megyei életben nővén fel, mindent a megyétől várt. Nem csak úgy tekintette ő a megyerendszert, mint az alkotmány paladiumát, *hanem azt, s abban a birtokos köznemességet tartá a nemzeti ujjaszületés legelső, leghatékonyabb tényezőjének*. Sikerült példa gyanánt állott előtte e tekintetben a szavazati jog kiterjesztése a honoratorokra, mit néhány megye szintén statutum által létesített. A megyei statutarius hatalomnak ő csak azon negatív határt akarta kiszabni, mely ekként hangzik: „törvény ellen statutumot alkotni nem szabad.“ Az átalakulás tervében ő éppen azért tartá főtényezőnek a középnemességet, mivel ennek cselekvési tere a megyei élet körében fekszik. És ekként *a megyei rendszer és a középrenndü nemesség volt azon két főelem, melynek működésére kívánta alapítani átalakulásunk nagy munkáját*. Azoknak pedig, kik azt hiszik, hogy az őseiktől örökölt név és birtok elenyészhetlen tőke, melynek élvezetében tétlenül kéjeleghetnek, vagy éppen a közjót magánérdeknek alája rendelve, vak önhittségökben a történelem kerekét megállítani s a józan haladást meggátolni képesek, azoknak büszkén kiáltja füleikbe: „*Veletek és általatok, ha akartok; nélkülötek, sőt ellenötek, ha kell.*“

Fölmerült ezen két különböző tan hírnökein kívül ugyanekkor még egy harmadik, ki az előző két tant egyaránt ostromolva, oly elveket fejtett ki, melyek ugyan az akkori magyar közönségnél igen népszerűtlének valának, de melyek bizonyos körökre elragadó hatásuak voltak, s mint a legszorosabb központosítás tanának alapelvei a kormány és pártja előtt teljes méltánylásra találtak és el is fogadtattak, s ezen harmadik *Dessewffy Aurél* a conservatív párt egyik legjelesebb és legtekintélyesebb tagja volt. Ki elismerve ugyan a törvényhatóságok gkellő méltánylásának szükségét, a főhatalom szükséges jogait azonban ezek irányában körvonalozni, a korona és törvényhozás érdekében korlátolni, s az ellensúlyt egy szorosabb rend és fenyték által előhozni ohajtja. Ugyesztintén elismeri a nyilvánosság hivatását a közszellem fejlesztésére nézve, s midőn fénykörnek és felvilágosító kutfőnek nevezi azt a megyei és középponti hatalom részére, azt mondja: „Legyen ellenőre mindkettőnek, találja benne életnedvét a közszellem, viruljon belőle a kötelesség érzete; de mindezek csak segítő s nem elhatározó erők; mert nem mindig oly sokoldalú a nyilvánosság mint hiszitek; csapásai ellen a szokás eltompit, és mindenesetre, ha a felfedezést cselekvés nem követi, ha az ígét testté csinálni nem lehet: áradozand szóban és írásban, de a polgári társaság nagy haszna nélkül fog feloszlani! Ó a főkormányhatalom kényszerítő erejét oly szilárdnak és terjedtnek kívánja, sőt a reform ügyében is oly messze akarta vinni a központosítást a kormány kezében, hogy rendszere a megyék önkormányzatát mintegy megsemmisítette s egy alkotmányos színezetű absolutismust alapított volna meg.

Ezek, s nevezetesen *Kossuth* tana a nemzetben hatalmas szellemű mozgást idéztek elő, melynek következménye az vala, hogy a nemzetnek radikálisabb és szabadelvűbb elemei, melyek közé a szabadelvű ellenzék nagyobb része is tartozott, *Kossuth* tanát elfogadva, azt minden kitelhető módon érvényre juttatni törekedett. Mig végre az 1847—48-diki országgyű-

lésen a szabadelvű reformpárt a francia forradalom fényes diadala által új éltető erőt nyerve, a nemzet átalakulását a tiszta demokrácia szellemében határozta végbevinni; mit a reformok szentesítése által el is ért, mely reformok folytán a jogegyenlőség a népképviselő, a felelős parlamenti kormány betetőzte a szabad alkotmányosság épületét; s a nemzet biztosított törvényes függetlenségében önmaga lehetett volna sorának ura, ha az 184⁸/₉-diki forradalomnak gyászos kimenetele ezen fényes vívmányokat egy csapással meg nem semmisíti, s a nemzetet majd egész 20 évi tespedésre nem kárhóztatta volna. De habár a nemzet e hosszú idő alatt az absolutismus békói alatt görnyedezett s alkotmányos életétől megfosztva vala; azért politikai pártjai még sem semmisültek meg, sőt időnként egymással szövetségbe a haza felszabadítására közreműködtek.

Az ország és pártjainak ilyen állapotában nyílt meg azután az 1861-dik évi országgyűlés, melyen a fejedelemségi kiegyezkedés kérdése a 48-diki pártok embereit új, addig nem létezett pártok alakítására indította, mely pártok kitűzött céljaiknál fogva, akkor még tisztán közjogi jelleggel bírtak, s kivétel nélkül hazánk alkotmányának helyreállítását követelték, s melyek a „*felirati*” és „*határozati*” párt nevezet alatt ismeretesek. Azonban az 1865-dik évi országgyűlés megnyitásával a pártok nemcsak a kiegyezkedés közjogi kérdése, hanem már az ország belreformjai iránt is határozottan nyilatkozván, ennek terjedelmes programok által adtak kifejezést, mi által létezők többé nem csupán a fejedelemségi kiegyezkedés művének keresztülvitele által lett feltételezve.

A mily nevezetes volt ezen országgyűlés hazánk alkotmányos fejlődésére nézve, éppen oly nevezetes volt az nemzetünk pártéletére nézve is. Mert míg politikai pártjaink egyike 184⁷/₈-tól 1861-ig az alkotmány fejlesztése és égető reformkérdéseinknek a demokrácia szellemében leendő megoldása, másika pedig a legmerevebb központosítás és egy alkotmányos

színezetű absolutismusnak meghonosítása, eszméje által vezérelve, két tekintélyes táborot képezének; míg végre az 1861-ki „felirati“ és „határozati“ pártok tisztán közjogi jelleggel bírva, a reformi kérdésekre nézve határozott álláspontot elfoglalni alkalmuk nem volt: addig ezen 1865-diki országgyűlés ülészaka alatt a reformpártnak egy tekintélyes része a régi conservatív párttól vagyis inkább fractióval egyesülvén, a fejedelemmel kiegyezés feltételeként kikötött „realunió“-nak — habár nem is feltétlen — megalapítása és ezen alapnak betetőzése, nemkülönbén czélszerű reformok életbeléptetése czéljából párttá alakult; holott a szabadelvű reformpártnak maradványa szintén két táborra oszolva, azok egyike Magyarországnak az örökös tartományokkal való bizonyos közösen érdeklő viszonyok létezését elismerve, ezek rendezését a „személyes egyesülés“ elvének és a magyar törvényhozás jogának megsértése nélkül óhajtotta volna még némi áldozatok árán is rendezni; ellenben azok másika az 1848-diki álláspontot elfoglalván, közös ügyeket el nem ismert s csupán az 1848-iki törvények és egyéb felfüggesztett intézményeink eleve leendő teljes helyreállítását követelve, késznek nyilatkozván a maga részéről a multtal törni, s az őszintén óhajtott kiegyezés végbevitel után az általa is szükségesnek ismert belreformokat a jogegyenlőség és tiszta demokratia szellemében életbeléptetni. S ez által keletkezett azon eddig nem létező elnevezéssel bíró s részben teljesen új alapokon nyugvó három politikai párt, melyeket elméletileg csak a közjogi alap, gyakorlatilag pedig az általok követelt egész irány egymástól megkülönböztet, s melyeket mi a „Deák“- , a „mérsekelt bal“- és a „szélsőbal“-párti elnevezés alatt ismerünk; mely utóbbihoz még a nemzetiségi frakció is csatlakozott.

Miután további előadásomban már csak is az ezen pártok körüli elmélgedésekre fogok szoritkozni, s különben is ezek azon tényezők, melyek hazánk közügyeit jelenleg intézik s egymással a hatalomért küzdve, nemzetünk sorsának mint-

egy urai: tehát kísértük meg az azokkai jobb megismertetést eszközölni, s nézzük, hogy valjon mily lényeges elvi különbség létezik e pártok között? Ennek ismeretét már annál fogva is szükségesnek tartom, mivel e nélkül a pártok újjászervezése szükségének egy lényeges indoka hiányzanék.

A „*Deák*“- vagy is *jelenlegi kormány*párt, hazánknak 1865-dik évig tartott felette szomorú s aggasztó politikai és gazdasági viszonyainak számbavételével, vezéreinek óvatosabb és talán félénkebb természeténél fogva, nagyobb engedményekre hajlandó lévén, az ország sorsát többé semminemű esélyektől függővé tenni, s az örökös ideiglennek valahára véget vetni akart.

Ugyanazért szem előtt tartva azon kapcsolatot, mely egy részről a magyar korona országai, más részről ő felségének többi országai és tartományai közt, a *pragmatica sanctio* alapján jogilag fenáll, és melynek célja csak is a kölcsönös védelem, — elismeri, miként azt maga az 1848-diki országgyűlésnek ápril 3-án kelt felirata is elismerte: hogy a közös biztosság együttes erővel leendő védelme és fentartása oly közös és viszonyos kötelezettség, mely egyenesen a *pragmatica sanctioból* ered. És midőn egyuttal ugyanezen *pragmatica sanctio* azon feltételeket, „hogy Magyarország alkotmányos, közjogi és belkormányzati önállósága sértetlenül fentartassék“, tekintetbe veszi: mindazon országokra és tartományokra nézve, melyek az épen említett alapszerződés szerint egy közös uralkodó alatt állanak és feloszthatlanul s elválhatlanul együtt birtoklandók, közösügynek nyilvánítja:

- a) az együttes és közös védelmet;
- b) a birodalom diplomatikai és kereskedelmi képviselését a külföld előtt;
- c) a hadügynek összes költségeit, és
- d) a pénzügyet annyiban, a mennyiben közösek lesznek azon költségek, melyek a fentebbiekben közösöknek elismert tárgyakra fordítandók. *Mely közösügyek célszerű kezelését*

egy, se a magyar korona országainak, se ő felsége többi országainak külön kormányzata alá nem tartozó s külön kormányzati ügyeit nem vihető *közös pénz-, had- és külügyi miniszteriumra, s a közösügyek azon részét, mely nem tisztán a kormányzat köréhez tartozik*, — a paritás elvé- nél fogva, — a magyar országgyűlés által külön, s ő felsége többi országai és tartományainak birodalmi gyűlése által szintén külön választandó *de 60* tagot meg nem haladható *bizottságokra (delegatio), határozta bizni*. Eme bizottságok feladatának legfontosabb részét, a közös költségvetés megállapítása képezi, *mely általok megállapított költségvetés, nemkülönben minden egyéb közösekül elismert tárgyokban hozott határozatok, többé az egyes törvényhozói testületek által tárgyalás alá nem vehetők*. Ugy szintén a közös miniszteriumnak felelőssététele, csupán ezen bizottságok jogköréhez tartozónak mondatott ki.

A nem közös ügyekre vonatkozólag, ezen párt az 1848-ki törvényekben lerakott elvek következetes keresztülvitelét és a legszabadabb reformok életbeléptetését ígerte s tüzte ki feladatául.

A „*mérsékelt balpárt*“, szintén szem előtt tartva a *pragmatica sanctioban* kimondott két főeszmét, t. i. *a kölcsönös védelem és Magyarország közjogi és belkormányzati önállóságának eszméjét*, a maga részéről is a közös biztosságnak együttes erővel leendő védelmét és fentartását a *pragmatica sanctioból* folyó *közös és viszonyos kötelezettségének elismeri*. *de a közös intézkedésre* nem ugyan köteleességszerűleg, hanem a czélszerűség szempontjából késznek nyilatkozott. Ennélfogva közös ügyeknek elismeri:

a) *a külügyet*;

b) *a hadügy némely részeit*, vagy is ő felsége egész hadseregének és így *a magyar hadseregnek vezérletét, vezényletét és belszervezetét*; és

c) *az említett két közösügyre szükséges költségeket*.

Vonatkozva az 1861-ki országgyűlés első feliratában kimondott azon elvre, hogy Magyarország népei az örökös tartományok alkotmányos népeivel csak úgy mint önálló szabad nemzet, más önálló szabad nemzettel, függetlenségének teljes megőrzése mellett hajlandók esetenként érintkezni: *a külügy és hadügy* meghatározott részeire és *az ezekre szükséges költségekre nézve*; az egyetértő intézkedést a következőleg kívánja eszközölni:

A) *A törvényhozási teendőket illetőleg:*

A két állam miniszteriumai kölcsönös értekezés folytán elkészítvén a javaslatokat, azokat, az arra vonatkozó észrevételeikkel és netáni ellenérvételeikkel együtt, saját törvényhozása elé terjeszteni tartozzanak. És ha netalán ezen törvényhozói testületekben létrejött megállapodás egymástól eltérne, mindenik saját kebeléből a paritás elve alapján *egy javaslatkészítő küldöttséget a választani köteles legyen*, mely két küldöttség az egyetértés létrehozását megkísérli, s az arra vonatkozó javaslatát, vagy ha egyező értelemre nem juthatott, az eltérő javaslatokat további tárgyalás és megállapodás végett az őt kiküldött testülethez beadja, és ha a két törvényhozás ekkor egy egyszeri izenetsváltás után sem tudna egyetértésre jutni, az ügy felett *egy, „nevében határozó országos küldöttség“* fogna határozatot hozni, melynek eme határozatait a két törvényhozó testület, ismét illető miniszteriuma által tartozna egymással közölni. Ha pedig ezen két törvényhozó testület közt ezután sem jött volna létre közös egyetértés, *akkor a közös fejedelem dönti azt el* az egyiknek vagy a másiknak szentesítése által.

B) *A végrehajtást illetőleg:*

a) *a külügyekre nézve* a közös fejedelem, az oldala mellé rendelt magyar miniszter s többi országai és tartományai hasonló miniszterének tanácsával éljen, avagy magát ez ügyekben az uralkodó ház minisztere által helyettesíttesse, ki azonban a két állam egyikének külön minisztere nem lehet.

b) *a hadügyet illetőleg* a közös fejedelem *egy főparancs-*

nokság útján az országok erre megbízott minisztereinek ellenjegyzése mellett intézkedjék.

c) *a szükséges költségek* pedig a fentebb leirt módon megállapíttatván, azok illető részét mindegyik miniszterium behajtja a kormányzata alá tartozó országokban, és beszolgáltatja rendelkezésökhöz képest a külügyek és főparancsnokság pénztárába, mely pénztárak feletti ellenörködést mind a két állam illető minisztere gyakorolja. Minden egyéb netán Magyarországot ő felsége többi országaival és tartományaival közösen érdeklő ügyekre nézve, fentartani kívánja az országgyűlésnek időről időre leendő külön szabadintézkedési jogát, mint például *az államadósságok, kereskedelem és közvetett adók* ügyére vonatkozólag.

A magánjogok tekintetében pedig, ezen párt az 1848-diki törvényekben lerakott elvek teljes valósítását és a legszabadabb reformoknak ezen törvények, az újabb kor és a tiszta demokratia szellemében leendő életbeléptetését, tüzte ki czéljául.

A „szélsőbal-párt“, mint láttuk az 1848-diki álláspontot elfoglalva, határozott közös ügyeket nem ismer, de azon viszonyokra nézve, melyek a hazát az örökös tartományokkal közösen érdeklik az 1848. III. tez. 14. §-a értelmében a felelős miniszteriumnak befolyását és felelősség melletti képviseletét, nevezetesen pedig az országgyűlésnek e tekintetbeni kétségbevonhatlan határozati jogát tartja nemcsak a törvényes, hanem egyszersmind a legezészerűbb módnak. Ezen párt egyébként is az 1848-diki jogalapon állva, valamint a részéről szintén komolyan óhajtott kiegyezkedést, ugy hazánk átalakulását is, csupán ezen az alapon s ennek szellemében kívánja eszközöltetni.

Elvi különbségei.

Ha eme pártoknak most előadott álláspontját egymással összehasonlítjuk, következő *elvi különbségekre* fogunk találni:

1-ör, hogy a „*Deákpart*“ a közösekül elismert ügyek *kezelését* általában egy külön, sem Magyarország törvényhozásának, sem pedig a fejedelem többi országai és tartományai

birodalomi gyűlésének nem felelős *közös miniszteriumra* bizza, holott a „*mérsékelt balpárt*“ e tekintetben a *külsőügyekre nézve kívánja*, hogy a fejedelem vagy a személye körüli magyar és többi országai s tartományai hasonló minisztereinek tanácsával éljen, vagy magát az uralkodó ház minisztere által képviseltesse; a *hadügyet illetőleg*, hogy a fejedelem egy főparancsnokság útján az országok erre megbízott minisztereinek ellenjegyzése mellett intézkedjék; és végre a *közös költségekre nézve*, hogy azok az illető miniszteriumok egyetértő javaslata folytán, a két törvényhozás intézkedjék. Ellenben a „*szélsőbalpárt*“ az 1848. III. tcz. 13. §-hoz képest, a fejedelem személye körüli miniszterre akarja bizni mindazon viszonyokba befolyjni, melyek a hazát az örökös tartományokkal közösen érdeklik.

2-or, hogy a „*Deákpárt*“ a közösekül elismert ügyek azon részét, *mely nem a kormányzat, hanem inkább a törvényhozás köréhez tartozik*, tisztán a mindkét törvényhozói testület részéről választott *bizottságok (delegatio)* által kívánja függetlenül elintéztetni, mely bizottságok határozatai, többé a két törvényhozói testület által vita tárgyává nem tehetők. Holott valamint a „*mérsékelt*“, ugy a „*szélsőbalpárt*“ is, a törvényhozói testületeknek erre vonatkozó eddig fenállott törvényes illetőségét fentartani óhajtja azon különbséggel, hogy a „*mérsékelt balpárt*“ az e tekintetben szükséges egyetértő határozatnak el nem érhetése esetében, *a kérdést a fejedelem által akarja eldöntetni*; ellenben a „*szélsőbalpárt*“ a fejedelemnek ily jogot adni nem akar, miután ily jog, — eltekintve egyéb veszélyes következményeitől, — minden valódi alkotmányosság fogalmával mérőben ellenkezik.

3-szor, hogy a „*Deákpárt*“ az e fentebbi értelemben megalkotott *1867. XII. t.-cz.* vagy is *egyezkedési törvény* folytán a „*real unio*“, a „*mérsékelt és szélső balpárt*“ pedig, az általok elfoglalt alap szerint, a tiszta „*personal unio*“

vagy is a *személyes egyesülés* terén áll. Áll pedig a „Deák-párt“ ezen azért, mert a közösekül elismert ügyek feletti törvényhozási intézkedést, a két állam törvényhozói testületének jogköréből kiragadva, egy ezektől független harmadik testületre ruházta. Miáltal egy a törvényhozói testületeken kívül létesítendő állítólagos közakarat alapját tette le, melynek mindkét állam és törvényhozásai magát alávetni tartoznak, s melynek a személyes egyesülési jogviszonyban helye nem lehet, s azzal épen úgy ellenkezik, mint például a zálogjog fogalmával a használhatás és szabadrendelkezés joga ellenkezik; miután a *személyes egyesülési jogviszonyban* minden rész saját, független és különös akarattal bír, s azt meg is tartja, miért is egy harmadik személy irányában, mint ugyanannyi külön akarattal ellátott egyes személyeknek tekintetnek. És a „real-unio“ terén áll még azért, mert az 1867. XII. tcz. megalkotása által, a *pragmatica sanctio* alapján ő felsége családja és a magyar nemzet közt keletkezett jogviszony, egy, *két államot* kötelező, nem a fejedelemseli egyesüleből folyó és kétoldalu szerződésen alapuló jogviszonyra változtatott át, melynek felbontását Magyarország többé nem csupán a *pragmatica sanctio*ban érintett esetben, hanem ennek bekövetkezése és egy második állam hozzájárulása s beleegyezése folytán eszközölhetné. És

4-er, hogy a „*mérsékelt- és szélsőbal-párt*“ hazánk átalakulását az 1848-diki szabadelvű reformok s a valódi demokratia szellemében kívánja eszközölni, holott a „*Deák-párt*“ daczára annak, hogy zászlajára szintén a szabadelvű reformok életbeléptetését tűzte, mégis teljesen ellenkező irányt követ.

Feltűnő egyébiránt ezen pártoknál az, hogy ezek tisztán a *közösügyi kérdésnek* mikenti megoldása körül forogólódva, s azon magasabb álláspontra fel nem emelkedhetvén, melyen a többi nagyobb alkotmányos államok politikai pártjai állanak: sem a nemzet jogainak a korona ellenébeni mi-

kénti továbbfejlesztése és nagyobb biztosítása, sem pedig a belreformi kérdéseknek mikénti érvényesítése és a nélkülözhetlen haladásnak mimódoni eszközzése iránt, programjukban határozottan s világosan nem nyilatkoztak.

Ha ezen pártok bevallott irányát és ennek eddigelé tapasztalt gyakorlati érvényesítését vizsgáljuk, lehetetlen hogy némi elfogultság nélkül következő szembeötlő hiányokra és hibákra ne találjunk.

Ugyanis, a mint a fentebbiekből láttuk, *házánk mai politikai pártjai a fősulyt a közjogi kérdésre fektetik*, s a tulajdonképeni reformkérdéseket másodrendű kérdéseknek tekintve, ezekre s nevezetesen gyakorlati kivitelökre nézve elég terjedelmes és határozott programmal nem bírnak. Mert az, hogy a „*Deákpárt*“ programjában kijelenti, miszerint korunk szabadelvű szellemében s nevezetesen az 1848-ki reformtörekvésekkel azonos irányban kíván haladni; hogy a „*mérsékelt- és szélsőbalpárt*“ programjukban ugyanezt s a demokratikus irányt hangoztatják: igénytelen nézetem szerint nem elégséges, miután először ezen nyilatkozatok, úgy a mint tétetnek, a gyakorlati kivitelre nézve kellő utmutatást és megnyugvást nem nyújtnak; miután továbbá az 1848-diki reformtörekvések, a mint láttuk, különböző jelleműek valának; és miután végre a „közösügyi kérdésen“ kívül még más szintén oly fontos, sőt talán még fontosabb köz- vagy is inkább nyilvánjogi kérdések vannak, melyeknek semmi nagyobb politikai párt hitvallásából hiányzani nem szabad, de melyekre nézve pártjaink programjai egy szóval sem tesznek említést.

A mint említve volt, a „*Deákpárt*“ a közösekül elismert főfontosságú ügyeket a törvényhozás erre vonatkozó jogának félretételével, *törvényhozási tekintetben* — egy mindkét állam törvényhozó testülettől független *bizottságra (delegatio)*, *kezelési tekintetben pedig*, egy közös s a két állam egyik törvényhozó testületének sem felelős miniszteriumra bízta. Ez egy oly hibás és messzeható intézkedés, mely nem-

Hibái és hiányai.

csak eddigi alkotmányunkkal össze nem egyeztethető, hanem valamint a *pragmatica sanctio*val, úgy a politikai önállóság eszméjével is merő ellentétben van, és mely előbb-utóbb kétségtelenül a két államnak szükségtelen s természetellenes összeolvasztására vezetni fog. Mert nincs a történelemben eset reá, hogy a „*realunio*“ vagy bizonyos kölcsönös viszonyok rendezése céljára keletkezett *szövetség*, idővel a gyöngébb szövetséges államnak az erősebb szövetséges államba leendő bekebelezésére nem vezetett volna. És hogy Magyarország maradhasson a gyöngébb, arról mint eddigelé, úgy ezentul is a bécsi urak bizonyára gondoskodni fognak, és pedig először megszokott fölényöknél fogva, s másodsor már azért is, mivel eddigelé hazánkban párt nincs, s a létezők irányánál fogva nem is lehetett, mely alkotmányunknak mentől több biztosítékokkal leendő körülsánczolását és kiválóan nemzetünk erkölcsi és anyagi tulsúlyának eszközlését, hitvallásának alapfeltételeül tűzte volna ki.

A „*Deák-pártnak*“ egy további nagy hibája az, hogy ha már a nemzetet 1867-ig létezett személyes egyesülési jogviszonyától megfosztotta, azt legalább minden egyéb *életkérdéseinek a legszabadabb szellembeni megoldása által* nem kárpótolja, s felette messze vágó tervei mindent egy jobb jövő reményére *épitnek*: pedig egy általános igazság az: „hogy valahányszor az uralkodó párt, ha legjobb szándékból is, vagy talán belső meggyőződésből, de oly eszközöket használ rendre s boldogításra, melyekkel a kormányzottak rokonszenve nem találkozik; s valahányszor messzevágó tervei mindent a jobb jövő reményére, és semmit vagy keveset építnek a jelen élveire s megnyugtatóására, ott forradalom marad a népek utolsó s egyedüli menedéke. Mert az ivadék, mely él, nem áll csak bölcsesből és magasabb erényű emberekből: — ki a tömegeknek reményről beszél, míg napjait elkeseríti, vagy azt arra szorítja, hogy fákat ültessen, melyekről unokái almákat szedjenek. — Nem ismeri az emberi természetet. A bölcsesség, lép-

teit a jövőre akkor kezdi, ha a jelennel kitudott békülni. Magasztos és szép — a jövőt előépíteni, szent kötelesség! De ne nyuzzuk s ne éheztessek az embert annak rovására, hogy egykor nem bántandják s jól fog lakni: „ki az árban küzd, az a révre törekszik, s az első mentő ághoz nyul — ha kezébe szakad is.“

Ezen pártnak ennél nem csekélyebb jelentőségű hibája még az, hogy az országnak valamennyi *reactionarius, conservativ és ultramontan elemeivel szövetségelt* s ezek megtartása érdekében, nekik oly engedményeket tenni és oly jelentékeny áldozatokat hozni kénytelen, melyek őt bevallott s komolyan kitűzött alapelveivel ellenmondásba hozni, ezen elemek valamelyikének táborába átvezetni és valamint ez által, úgy az ellenpártoknak talán mindinkább élesebbé fejlődő visszatetszése s megtámadásai által elkecsérlve, a reactio végzetes örvényébe sodorni képesek; avagy ezen elemeknek egy szép naponi elpártolása, kétségtelen bukását előidézni fogná. Jaj pedig annak a pártnak, melynek természetellenes szövetségesei vannak, kiknek elvesztése felett reszkednie kell!

Ezen pártnak kiváló hibái közé tartozik az is, hogy a *gyanakodás, megvesztegetés és egy páratlan nepotismus által* a nemzetnek erkölceit teljesen megrontja s abba a végenyészet csiráját oltja. Mert az emberi társaságra nézve nincsenek veszedelmesebb bűnök, mint a melyek a gyanakodás s a béke fölszine alatt növekednek, és semmi sem tanúsítja inkább a nedveiben oszlásnak indult társadalmi kötelet, mint ama sima bűnök serege, melyek ellen törvény és büntetés nincsen.

Egy feltűnő s az eddigieknél nagyobb hibája, sőt méltán mondhatni bűne az, *hogy valódi irányát a nemzet előtt eltakarva, ezt ámitani nem átalja.* Mert míg fenhangon hirdeti s a világgal elhíttetni akarja azt, hogy az 1848-diki radikális elvek képviselője s a szabadelvű reform terén áll, addig

tényleg sem Kossuth, sem pedig Széchenyi, hanem Desseswffy Aurél gróf tanait követve, azokat minden áron érvényesíteni törekszik. Hogy pedig ezek sem nem korszerűek, sem pedig nemzetünk aspiratióival és az annyi küzdelmek után kivivott 1867-dik év előtti alkotmányos intézményeinkkel össze nem férnek, azt itt bebizonyítani, ugy hiszem, teljesen fölösleges. Mert a nemzet és a történelem azokat már rég elítélte, s mert kábaság volna elhinni, hogy azon szabadelvű magyar nemzet, mely 20 év előtt a legmerekvebb centralisatiót, a mindenható burokratia és az alkotmányosság színezetét bitorló absolutismus tanát elítélte, azt most jónak találni s benne üdvét látni fogja.

Hazánk egyik jeles írója mondá egykor: „a történelem könyve a biblia, a hol minden fel van jegyezve. Nyissátok fel, minden lapja egy leczke, egy megoldott talány, vagy biztos vezérfonal az emberi gyöngeségek tévegén át. Mindenütt a közepszerűség vaksága s az önzés makacssága, valahányszor a választás órája üt, én vagy *te egyéni* vagy *közérdek* közt.“ És ha ezen írónak említett szavai eddigelé senki más irányában nem valósultak volna, a „*Deákpart*“ irányában bizony teljes valósulásba mentek; minthogy daczára annak, hogy a történelem könyve a biblia, melyben minden följegyezve van, s daczára azon tanulságnak, melyet mi hazai történelmünkben nevezetesen az 1817-dik évi eseményekre vonatkozólag vontunk: a „*Deákpart*“ a mint látszik, abból hazája javára, tanulságot bizony nem vont. Nem pedig azért, mert a helyett, hogy az akkori szabadságellenes kormánynak *a meggyekre vonatkozó absolutistikus intézkedései és utasításai*, benne a megvetés és gyűlölet érzését keltették volna, s minden hasonló intézkedések és utasítások ismétlésétől eliszonyodna, vakságában s önzése makacsságában azoknak újbóli fölélesztését s most leendő ismétlését türi. Hja, „de a könyvek megirattak, az dő mély barázdákat szántott, s az emberek — emberek maradtak.“

Áttérve ezennel a „*mérsékelt balpárt*“ hibáira és hiányaira, ilyeneknek a következőket jelölhetjük:

Mindenekelőtte legnagyobb hibáinak egyike azon magatartásában fekszik, melyet a *közösügyi törvény*, a kiegyezésnek eme alapja irányában még ma is tanusít; miután az által, hogy az 1867. XII. tczlt csupán kényszerítő szentesítésénél fogva ismeri el, de annak mint létező törvénynek fogatosságát, a hol csak lehet ellenzi, sőt hogy eme törvény teljes felretétele iránti szándékát minden alkalommal fenhangon hirdeti, magát a kiegyezkedést kérdésessé teszi és a koronát maga irányában oly bizalmatlanságra s gyanakodásra kényteleníti, hogy még többségre jutása esetében is, alig lesz képes kabinetet alakíthatni.

Ezenkívül hibái közé számíthatók: hogy a közösügyi közjogi kérdésnek általa czélba vett eldöntését, feladatának legelsőbbike gyanánt tűzte ki, mi által részint a belreformok létesítésében kezeit önmaga megköti, részint pedig a „*Deákpárt*“ hiveit a minden áron való összetartásra kényteleníti; hogy kisebbségi javaslata a törvényhozás körébe eső közügyekre nézve oly intézkedést tartalmaz, mely a „*személyes egyesülés*“ elvét ugyan nem alterálja, mely azonban még is czélszerűség tekintetében nem a legszerencsésebben választott mód, s a Deák-pártiúnál épen e tekintetben sokkal rosszabb; hogy épen ezen javaslata által a királynak egy jog adatik, mely a valódi alkotmányosság fogalmával ellenkezik és mely a törvényhozásnak a közös ügyekre való jogát illuzoriussá tenni képes; hogy a köztörvényhatóságok rendezése kérdésében inkább *conservatív* mint *radikális* álláspontot foglal el; hogy programja oly hiányos, s részben oly határozatlan, hogy azzal ugyan bizonyos időre ellenzéket, de nem állandó politikai pártot lehet alkotni; hogy ezen programjában ki nem jelenti, hogy valjon az állami főhatalom jogkörét a nép jogai ellenében, megszorítani vagy tágítani akarja-e? s mennyire? hogy a belreformi kérdéseknek eldöntését a közösügyi közjogi

kérdésnek eleve leendő eldöntésétől teszi függővé, és végre hibája az, hogy most a magyar hadseregnek teljes önállóságát és függetlenségét követeli, holott eme követelése saját kisebbségi javaslatának II. szakaszában ő felsége részére megalapított *vezérleti, vezényleti és belszerkezési joggal ellenkezik*, és még a „*személyes egyesülési*” jogviszonyban is gyakorlatilag alig érvényesíthető, — ha csak ez alatt a honvédelmi intézményt érteni nem akarjuk. Mert az önálló hadsereg eszméje még a vezényletre, vezérletre és belszerkezésre nézve is minden idegen befolyás *jogosságát* kizárja, és mert a kölcsönös védelem céljára keletkezett *személyes egyesülés* létesítése által, a felbonthatlan egészszé egyesült részek, az egymás elleni hadüzenet kiváló fenségi jogáról lemondanak; *miután a kölcsönös védelem kötelezettségével a jog egymást haddal megtámadhatni összeférhetlen*, az önálló hadsereg tartásának joga pedig ily kötelezettségnek csak ideiglenesen tágit, például a rövid tartamu szövetség esetében. Különben ha e helyett mindkét állam egy az angol „*Munity-Bill*”-el teljesen azonos törvényt hozna, melyet évről évre a törvényhozásnak megújítania kellene: akkor a hadsereg lételőre nézve mindenestre a legdöntőbb befolyást gyakorolhatná.

Áttérve ezen párt hiányaira, *a kellő erély, bátorság és áldozatkészség hiánya*, képezik azok kitünőbbjeit. Mert a helyett, hogy elleneseit csak akkor ha megérdemlik, de ekkor kiméletlenül megtámadná s mindenütt legyőzni törekedne: az országházban kiméletes és meddő ellenzéssel s néhány fővárosi lapjának támogatásával megelégszik; holott tudja, miszerint a Deákpárt nevezetesen a megyékben, a balpárt minden híve ellen valóságos irtóháborút visz, s egy eszközt sem hágy használatlanul, melylyel elleneseit nevetségessé és gyűlöletessé tehetné, és tudnia kellene, hogy anyagi áldozatok nélkül — melyeknek a megvesztegetésre ugyan vonatkoznia nem szabad, — párt-érdekeit előmozdítani, s ezek által elveit érvényre juttatni alig fogja. Meglehet, hogy vezérei azt reménylik, miszerint a Deák-

párt már az új ülészak megnyitása alkalmával legalább egy koalitionalis miniszterium alakítására lesz kénytelen őket felhívni. Ez esetben jó volna megfontolnunk azt, hogy először ily miniszteriumot a gyakorlat és a történelem mint nem életképeset már rég elítélt, és hogy végre egy ily miniszterium alakítása által, saját sirját ásná meg; mert nem gondolható, hogy a Deákpárt ily lépésre, a végső esetet kivéve, reá állana, ily esetben pedig bűn volna, vele egyezkedni. Részemről általában csak egy esetet tartok elég fontosnak a létező pártok nem ugyan egyesülésére, s nem egy közös miniszterium alakítására, hanem egyértelmű közreműködésére, és ez: *a haza megmentésének esete, közveszély idejében*. Végre hibája még az is, hogy törvényhozói tevékenységét tulajdonképen kizárólag *az ellenzéssel* fecsérli el, s oly radikális reformokra nézve, melyek által a nemzet általános bizalmát és elismerését megnyerhetné, és szomorú hazai állapotaink tetemes javítását eszközölhetné, a kezdeményezési szerepet ritkán viszi.

Vonatkozva végre *a szélsőbalpártra*, van ennek is egy a Deákpárttal közös hibája, és ez az, *hogy oly elemekkel szövetekezett, melyek hozzá nem tartoznak*, s tekintélyének kétségtelenül árt; de csak azzal a különbséggel, hogy míg a Deákpárt az óconservatív és ultramontan frakciókat vette föl kebelébe, addig ez a nemzetiségek destructiv elemeit számítja övéi közé. És van még egy további hibája, t. i. az, hogy a közügyek közjogi kérdését az 1848-diki jogfolytonosság értelmében fogja fel és annál czélszerűbb s gyakorlatilag jobb megoldást nem ajánlott, ellenben a belreformok kérdését másodrendű kérdésnek tekintve, ezek megoldását szintén a közjogi kérdésnek eleve leendő megoldásától teszi függővé.

Az igaz, hogy ezen párt, az országban az egyedüli, mely valamint közjogi ügy magánjogi tekintetben az 1848-diki álláspontot elfoglalva, s Kossuth Lajos tanácz ragaszkodva, *minden tekintetben* tudja, hogy mit akar, s mely a passiv

ellentállás theoriája helytelenségét elismerve, azt magáévá tenni, nem bírja. De a mily helytelen Kossuthnak azon törekvése, mely szerint *a fősulyt a köznemességbe fekteté*, épen oly kevésbé helyeselhető államtudományi szempontból *a megyék omnipotentiájának* általa hirdetett *eszméje* is; miután *ez* a parlamentaris kormányzást és törvényhozást igazolatlanul korlátozza, és az újabb kor a szabadság legnagyobb biztosítékát nem annyira a köztörvényhatósági intézményt *mint az egyedüli szabadság* tágitásában keresi; s miután *az előbbi*, az ipar, kereskedelmi s általában a polgári osztálynak szellemi és anyagi tulsúlyánál fogva, ma már a mérvadó lenni megszűnt, s mint szembeötlő kisebbség csak annyiban érdemelne figyelmet, a meynyiben a birtokosok osztályához és a valódi értelmiséghez tartozna.

Szükséges-e
tehát a pár-
tok ujjaala-
kulása?

Ha a politikai pártok alaptanaira általában, és a hazai pártjainkról elmondottakra különösen egy futó pillantást vetünk, s ha ezek után tekintetbe vesszük azt: hogy jelenlegi kormánypártunk vagyis a „*Deákpart*“, tett ígéreteinek és a nemzet várákozásainak meg nem felelt, s ennek jogos és legégetőbb igényeit nem teljesítette; hogy a kivételes korszak leggyűlöletesebb maradványait, mint például az egyedáruságot, az adórendszert és az adóknak megutált és embertelen behajtását majd 5 évi működése után is fentartja; hogy a magyar állam területi épségét eddigelé helyreállítani nem bírta; hogy bürokratikus rendszerével az országot anyagilag tönkre teszi; hogy az ország deficitjét évről évre szaporítja; hogy a kapcsolt részekkeli egyesülést szilárd alapokra fektetni s lakóinak jogos aspirációit eddigelé kielégíteni nem bírta; hogy a nemzet alkotmányos jogainak minden elnyomatás elleni kellő biztosítása helyett, a kormány hatalmát minden módon szilárdítani, sőt tágitani, s *az országgyűlés 3 évi ülészakának 5 évre leendő meghosszabbítása által a koronának a törvényhozásra oly befolyást szerezni törekszik, mely veszélyes, teljesen jogosulatlan és semmiként sem igazolható*; hogy a

legmerevebb központosítás után vágyódik; hogy az ígért szabad-
elvű demokratikus irány helyett, egy conservatív és aristokratikus
irányt követ, mi felett már maga a köztörvényhatóságok kérdésé-
nek általa lett megoldása, világosan tanuskodik; és ha tekintetbe
vesszük azt, hogy párt- és politikai érdekeinek még a haza leg-
szentebb érdekeit is alárendeli, s ez által és hallatlan nepotismusa
által a nemzetnek legalább 1865-ig romlatlan erkölcsseit, nem-
különbén hazaszeretetését és a szabadság iránt táplált hitét tel-
jesen képzeletivé teszi s megrontja: lehetetlen be nem látni
azt, hogy részint mily gyöngé, részint pedig mily veszedelmes ke-
zekbe kerültek hazánk ügyei, s hogy a nemzet alkotmányos sza-
badtsága és valamint anyagi, ugy szellemi felvirágzása is, az
eddig követett ösvényen soha el nem érhető s nem is remélhető.

A Deák-pártnak eddigi működése, ugy hiszem kétségtelenül
tanusítja, hogy a nemzetnek adott fényes ígéretei és irányában
elvállalt kötelezettségei közül csak azt az egyet váltotta be s
teljesítette, — habár nem ugy, mint nemzetünk történelmi
multja igényletle, — hogy a 20 évi káros és gyűlöletes ideiglen-
nek véget vetett. Hogy azonban egyszersmind balpártjaink is
eddigi működésök és programjok után ítélve, a nemzet vá-
rakozásainak szintén meg nem feleltek, s a dolgok rendes me-
netében kormányképesek alig lehetnek: azt ugy hiszem min-
denki, a kit a pártfegyelem el nem vakított, belátni fogja.
Miért is, szemben végzetetlen szomorú állapotainkkal és nem-
zetünk annyi teljesületlen igényeivel egyrészt, s az őt kör-
nyező és naponta orvosolhatlanabbá levő veszélylyel, másrészt:
*kell hogy pártjaink újból alakuljanak, s nevezetesen, hogy
ezek szabadelvűbb és jobb elemeiből egy a „személyes egye-
sülési” jogviszonynak helyreállítására törekvő s a legsza-
badabb reformok életbeléptetését eszközlő párt alakuljon,
melynek elvei az igazságban sarkaljanak és mely, célba-
vett reformjai által a nemzetnek anyagi, de nevezetesen
szellemi haladását előmozdítani és hazánk területi épségét
helyreállítani képes legyen.*

Az ujjaalakulás
mimódoni
eszközlése.

Megérkezve e szerint pártjaink ujjaalakulásának kérdésénél, minden félreértések kikerülése céljából már eleve is kijelentenem kell, hogy az ujjaalakulás műveletét, *csakis pártjaink jelenlegi alapelveinek fentartása mellett*, tartom végbevihetőnek.

Meggyőződéseim szerint tehát hazánknak ma már szüksége van *egy szabadelvű radikális pártra*, mely az eddig elkövetett hibák és mulasztások jóvátétele és a nemzet által elbírható leghabzadabb intézmények behozatala mellett, még a nemzetnek alkotmányos jogait minden hatalmi tulterjeszkedések ellen nemcsak mindenképen biztosítani, hanem egyszersmind tágítani is igyekezzen, nemkülönben — a mint említém — a tiszta „személyes egyesülés“ visszaállítása után törekedve, a közösségek elintézésére egy oly módozatot léptessen életbe, mely által azok egyrészt gyakorlatilag helyesen kezeltethessenek, s mely által másrészt nem kormányzati tekintetben a törvényhozás jogköre meg ne csonkittassék. De mely párt mindezeket nem az 1867. XII. tcz. merev negatiója által, hanem épen ennek mint bevégzett ténynek alapján, óhajtsa érvényesíteni.

Uraim! tegyünk félre valahára minden igazolatlan szemérmert és álerényt s valljuk be őszintén, hogy programjaink bizony akkor, midőn a kösösügyi kérdés a törvényhozás által még eldöntve és szentesítve nem volt, lényegten jók és időszerűek valának, de hogy most, midőn az bevégzett tényként áll előttünk, azokban *erre vonatkozólag* új kiviteli szabályokra van szükségünk, *s hogy most már belreformi kérdéseinket ezen törvényezikk megváltoztatásától többé függővé nem tehetjük*. De vallják be nevezetesen önök uraim a Deák-pártról, hogy azon talaj, melyen most állanak, nem az többé, melyet 1867-ben elfoglaltak és mely akkor szemeik előtt lebegett, nemkülönben, hogy azóta bizony attól annyira eltértek és oly veszélyes irányt vettek, mely ha tovább fejlesztetik, következményeiben a hazát végveszélybe dönti, s nevezetesen, hogy a nemzet jogos és méltányos várakozásainak eddigelé

kétségtelenül eleget nem tettek, sőt hogy azt minden tekintetben tulterhelve, nélkülözéseicért semmi mással, mint egy czifra s terméketlen alkotmányossággal kárpótolták, és végre, hogy belállapotaink még ma is a legrendezetlenebbek s a legbékétlenebbek. És ha mindezt önmagunk, s csakis önmagunk előtt, és pedig közös hazánk érdekében bevallottuk: akkor nem kétlem, hogy velem egyetérteni fognak.

Ezekből kiindulva, nézetem szerint e *szabadelvű radikális pártnak* mindenekelőtt kijelentenie kellene azt: hogy daczára annak, miszerint jelenleg is hazánk önállóságára nézve a „személyes egyesülés“ jogviszonyát tartja az egyedüli üdvösnek, mégis ezen közjogi kérdés megoldását csak időkérdésnek tekinti, mely miatt sem szabadelvű reformjait függőben tartani, sem pedig kormányra-léptét ezen közjogi kérdésnek saját meggyőződése szerinti *előleges* megoldásától feltételezni nem akarja. Ez által, ugy hiszem, sem ezen közjogi kérdés megoldásának alkalmáról le nem mondana, sem pedig alapelveinek valószínűségét lehetlenné nem tenné. Mert, hogy alkotmányunkat a hatalomnak annyi tulcsapongásai és erőszakoskodásai ellen, nem annyira a törvény holt betűje, mint a nemzetnek anyagi ereje, szívóssága és lángoló hazaszeretete, ugyszintén a megváltozott idők és viszonyok hatalma mentette meg mindannyiszor, és hogy az alkotmányos *államok* történelmében ugyszólván nincs eset reá, hogy az egyszer vagy máskor a korona irányában feladott avagy megszorított jogot, elégséges erő kifejtés mellett, a nemzet visszaszerezni, sőt tágitani képes nem lett volna: az, ugy hiszem, minden kétségen felöli; s ennél fogva nem kétlem, miszerint ha ezen párt többségre jutna, az említett közjogi kérdést *még a hátralevő 5 év leforgása után is*, a nemzet történelmi multja és állami önállósága érdekében fogja megoldhatni. Miből azután önkényt következik, hogy ezen párt az *1867. XII. tczikket* mint szentesített törvényt, megváltoztatásáig *nemcsak tisztelni, hanem teljesíteni is tartozna.*

Tekintettel azonban arra, hogy ezen párt feladatának ismerje, az említett *közjogi kérdést* annak idején hazánk állami önállósága érdekében, tekintőleg a „személyes egyesülés“ szellemében megoldani, és hogy az annak alapját képező 1867. XII. tezikket kiindulási alapul elfogadja: ebbeli szándéka kivitelére teljesen elégségesnek tartsa, ezen törvényczikkely azon részeinek megváltoztatását, melyek eddigelé czélszerűtleneknek és hazánk állami önállóságával és függetlenségével ellentéteseknek *bizonyultak*, s a revisioig talán még olyanokul bizonyulni fognak. És ezek nézetem szerint eddigelé a *41, 42, 50 és 51 §§.* melyek olyképen volnának megváltoztandók, hogy a *bizottságok (delegatio)* — valamint a költségvetésre ugy az egyéb közösekül elismert tárgyakra vonatkozó — *megállapodásainak érvényessége*, mindkét állam törvényhozásának elfogadásától feltételeztessék, mely törvényhozásoknak e tekintetbeni véleménykülönbsége esetében ezek fölött csak egy üzenetváltást eszközölhessenek, és hogy az utóbb említett két §-ra vonatkozólag a közös miniszterek vagy bármi néven nevezendő közös kormányközegek valamelyikének mindkét vagy csak az egyik bizottság által is, elhatározott perbefogatása *mint javaslat* az illető bizottság törvényhozása avagy bizottságok törvényhozásai elé terjesztessék, és ezen javaslatnak törvényhozásilag lett elfogadása esetében, indittathassék csak meg a per, s pedig az 1848. III. tez. 33. §-ával egyezőleg; mely ily módon elhatározott pernek bírósága a magyar törvényhozásra nézve az 1848. III. tez. 34. §-ához képest alakittassék. Ez által a „személyes egyesülés“ jogviszonya lényegben helyreállíttatnék a nélkül, hogy a közös ügyekre nézve új alapot alkotni vagy az 1867-iki országgyűlés kisebbségének erre vonatkozó mindenestre gyakorlatilag sokkal kevésbé alkalmas intézkedéseit elfogadni kellene.

Nemzetünk történelmi multjánál és alkotmányos érzületénél fogva, Magyarországra nézve a *képviselési rendszer* az egyedüli czélszerű. De nem egy oly képviselési rendszer, mely

a valódi alkotmányosságot és szabadságot képzeletivé teszi; mely megakadályozni nem képes, hogy a fejedelem a törvényhozás kisebbségével is kormányozhasson, és mely lényegben egy önkényrendszerrel nem egyéb. Ennélfogva tehát ezen említett párt, annak megcsónkítottan *fenntartását* és *következetes továbbfejlesztését* tűzze ki politikai működése alapfeltételének.

Tekintve azt, hogy eddigi intézményeink a nemzet polgári jogait és alkotmányos szabadságát, a kormánynak netáni visszaélései és a fejedelem önkénye ellen eléggé biztosítani nem képesek; hogy még oly hagyományaink és intézményeink is vannak, melyek nem csak hogy a jogegyenlőség elvével és a valódi demokratia fogalmával, hanem a nemzet polgári jogainak fejlesztése, anyagi jóllétének emelése és szellemi haladása céljával is ellenkeznek; hogy a népnek tulajdonképeni „*elidegeníthetlen jogai*“ és az országnak *megmásíthatlan alaptörvényei*, a törvényhozás hatalmi túlterjeszkedései ellenében is kellőképen biztosítva nincsenek; hogy nemzetünknek főhatalmi viszonya a valódi népsouverainitás fogalmához képest eléggé kifejtve s ez utóbbira alapítva nincs, — ezen párt egyszersmind feladatának ismerje: a nemzet polgári jogait és alkotmányos szabadságát, a kormány és a fejedelem ellenében mindenképen biztosítani; azon hagyományokat és intézményeket, melyek a valódi demokratia és jogegyenlőség fogalmával, s a nemzet polgári jogainak fejlesztése, szellemi haladása és anyagi jóllétének emelése céljával ellenkeznek, eltávolítani s helyökbe e céloknak megfelelőbbeket alkotni; a nép elidegeníthetlen jogainak és az ország megmásíthatlan alaptörvényeinek a törvényhozás hatalmi túlterjeszkedései ellen is, kellő biztosítékokat szerezni és a nemzetnek főhatalmi viszonyát a valódi alkotmányosság és népsouverainitás fogalmával egyezőleg szabályozni, s pedig úgy, hogy hazánk népe nem mint eddigelé csupán „*misera contribuens plebs*“-nek, hanem az állami alkat legjelesebb és legnevezetesebb tényezőjének, sőt az állami főhatalom kutforrásának tekintethessék.

A többi reformkérdésekre nézve, ezen párt a jelenlegi „mér-sékelt balpárt“ programmjában kimondott *azonos* elveket fogad-hatná el, *azon egyedüli kivétellel*, hogy *az állandó hadsereg intézményének szabadságellenes és valamint közgazdászati, ugy pénzügyi tekintetbeni káros mivoltát elismerve, ennek a honvédelmi intézmény által idővel leendő felváltását* tűzze ki feladatának.

Hogy azonban ezen párt egyáltalában a „liberalis“ pártnak hibáiba ne essék, szükséges, hogy az *merész, áldozatkész-séges* és céljainak valósítása érdekében az ellenpártok irányá-ban *kérlelhetlen* legyen.

Egy ily párt alakítása által azután, a most létező pár-tokkal netalán szövetkezett részint *destructiv*, részint pedig *retrograd* elemek természetes határaik közé vonulni kénytele-nítettnek, s itt vagy nyíltan bevallott színezetű pártokká alakulni, vagy mint ugyanannyi fraktiok elszigetelten szerepelni fognának a nélkül, hogy a szabadelvű pártok életén rágódva, ezeket elveikkal ellentétes engedményekre és intézkedésekre kénytelenithetnék, mint azt eddigelé tenni szokták volt.

Végre, míg ezen párt többségre nem jut, addig az volna feladata: *a közéletben* mentől több tért nyerni, *az ország-gyűlésen* pedig egy, elveinek magasságán és a törvény terén álló, de nem a hazára nézve jót és üdvöset is ellenző, sőt e tekintetben gyakran a kezdeményezés jogával *is élő ellenzé-ket* képezni, melynek *minden felszólalása* igazságsugallta indulatból és a haza javának előmozdítása indokából eredjen, s szükség esetén a *nemzet köztétéletének előidézését célozza*, elleneseinek botlásai, törvénytisértései, következetlenségei és káros intézkedései ellen.

Mint hogy e szerint a pártok ujjaalakulására vonatkozó nézeteimet s rég szerzett meggyőződéseimet összes indokaival együtt, minden tartózkodás nélkül a tisztelt olvasó elé tárni bátor voltam, nem kétlem, hogy e fölötti ítélete sem fog el-

maradni. Es ha netalán ez által a felett győzetrék meg, hogy az e tárgyban kifejtett nézeteim a tisztelt olvasó közönség *elfogulatlanabb részénél* visszatetszést nem szültek, fáradságom legszebb jutalmát azon öntudatban fogom lelteni, hogy szavaim terméketlen talajra még sem estek, s e szerint gyümölcseit bizonyára megteremni is fogják.

SAJTÓHIBÁK.

A	4.	lap	23.	srbn	felhossa	helyett olvasd:	felhozta.
Az	5.	"	15.	"	ahelyett	" "	a helyett
A	9.	"	11.	"	irmerte	" "	ismerte
A	23.	"	31.	"	comune	" "	commune
A	24.	"	7.	"	keletkezésökre	" "	keletkezésére
A	24.	"	32.	"	osztályt	" "	osztály
A	30.	"	10.	"	gkellő	" "	kellő
A	30.	"	30.	"	szellemü	" "	szellemi
A	32.	"	7.	"	párttol	" "	párttal
A	32.	"	27.	"	követelt	" "	követett
A	35.	"	15.	"	aálasztani	" "	választani
A	37.	"	9.	"	azok az illető	" "	azok felett az illető
A	39.	"	31.	"	testülettől	" "	testületétől
A	40.	"	34.	"	szedjenek. — Nem	" "	szedjenek, — nem.
A	42.	"	33.	"	az idő	" "	az idő
A	46.	"	8.	"	intézményt	" "	intézmény.

